Dune: Translating a Monumental Work of Science Fiction for a Modern Dutch Audience

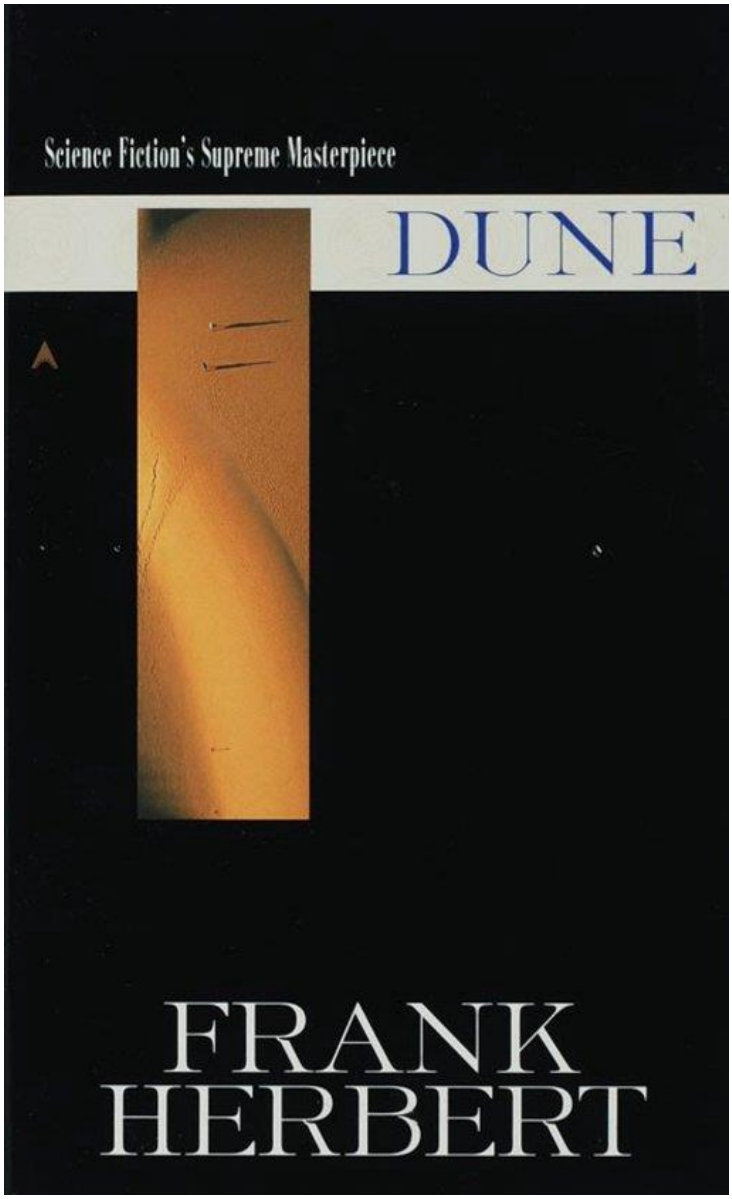

MA Thesis Translation Studies (Master Vertalen)

Utrecht University

Faculty of Humanities

Tessa van Ingen (4297946)

Thesis supervisor: Anniek Kool MA

Second reader: Dr. Cees Koster

Prefinal version: 1 July 2016

Table of Contents

Abstract 2
Introduction 3
Chapter 1: *Dune* as a monumental work of science fiction 5
What is science fiction? 5
Cognition and estrangement: my preferred definition of SF and translating SF 6
SF in the Netherlands 8
Dune 9
Dune as a work of science fiction 11
Research Question 12
Chapter 2: Translating *Dune* 13
The three main characteristics of SF in Frank Herbert's *Dune* and the translation problems related to these characteristics 13
Small scale technological novums 16
Abstract concepts meant to estrange the reader 17
The use of emphasis 19
Chapter 3: Comparing my 2016 translation to M.K. Stuyter's 1974 translation 21
Updating *Duin* for a 21st century Dutch audience 21
Differences in translation of small scale novums 24
Differences in translation of abstract concepts that estrange the reader 25
Differences in use of emphasis 28
Stuyter's strategy 29
Conclusion 30
Works cited 32
Appendix I: Source text 34
Appendix II: My translation 48
Appendix III: M.K. Stuyter SJ's 1974 translation 68

Abstract

This thesis concerns the translation of science fiction, and Frank Herbert's *Dune* in particular. *Dune* was first published in 1965 and remains one of the most highly acclaimed works of SF ever written. The single Dutch translation dates from 1974. For my thesis, I did research into finding a definition of science fiction that would help me analyse two fragments of the source text. The definition that best described SF as a genre was one by Darko Suvin: SF is defined by the presence and interaction between *estrangement* and *cognition*, and the main device that is used to create this interaction is the *novum*, an element that sets the story apart from the world we live in. After analysing the fragments of the source text, I found that most of the translation problems could be sorted into one of these three characteristics. I translated the fragments in the way that I felt best transferred these three characteristics into Dutch while also focusing on making my translation more suitable for a modern audience than the 1974 translation is nowadays. I then compared my translation to the older one to see how well this translation captured the three main characteristics of SF.

Introduction

I have always had a passion for science fiction. I read SF books, watch SF films and play video games in this genre. After starting my Master's Degree in Translation Studies, I paid more attention to translated works of SF: I noticed that a lot of the works I read, by authors such as Tanith Lee and Jack Vance, had been translated in the 1970s and 1980s. The use of Dutch in these translations often seemed archaic to me. This is likely because, unlike classic works of literature in other genres, SF novels are rarely translated a second (or even third) time to appeal to a new audience. This is why I chose to write my thesis about translating SF. I chose a work of SF that has been considered one of the best of the genre for decades and that has had a profound effect on the status SF enjoys in Anglo-Saxon culture: *Dune* by Frank Herbert. *Dune* was first published as a serialised work in *Analog*, a magazine that published SF stories ('Analog'). Herbert later reworked it and published it as a novel. He wrote five sequels and his son, Brian Herbert, continued the saga with several prequels and sequels, written in collaboration with Kevin J. Anderson. In 2012, *Wired* named *Dune* the best work of SF of all time (Cranford Teague 2012).

A Dutch translation of *Dune* was published in 1974. This translation, called *Duin*, was made by translator M.K. Stuyter SJ, who also translated the first five sequels (considered to be the original series). This translation therefore dates from the same period I mentioned earlier; the 1970s and 1980s during which SF enjoyed a rise in popularity in the Netherlands. I assumed that *Duin* must also seem old-fashioned to modern day readers because the Dutch language has changed quite a bit over the past 40 years. I therefore decided to make my own translation: one that would appeal more to a modern Dutch audience.

Before I started my translation, I did research into science fiction, what its defining features are and how these can be effectively translated into the Dutch language for a 21st century Dutch audience. The results of this research project can be found in chapter 1 of my

thesis. The second chapter concerns my own translation of *Dune*, which translation problems I encountered and my solution to these problems. The third chapter compares my translation to the 1974 translation to identify differences in translation strategy and the influence of the time period in which the translation was made. Finally, I draw some conclusions. The source text, my translation and that by M.K. Stuyter SJ can be found in the appendices.

Chapter 1: *Dune* as a monumental work of science fiction

What is science fiction?

Science fiction, (hereafter to be referred to as SF) is a genre which is often not considered 'true' literature. English author and journalist David Barnett notes in his article 'Science fiction: the genre that dare not speak its name' that many popular modern authors who make use of SF tropes, such as Margaret Atwood and Nick Harkaway, are actively discouraged from using the term *science fiction* to define their books. Their editors take great care not to market their books as SF (Barnett 2009). Due to this negative attitude towards the genre, most of the SF that defines itself as such is not considered 'mainstream' literature: it is not widely read by the masses and it rarely appears on bestseller lists. Of course, there are badly written works of SF that cannot be considered literary in quality. However, this could also be said about works from many other genres. This is a phenomenon known as Sturgeon's Law, which is derived from the following quote by SF author Theodore Sturgeon: 'Sure, 90% of science fiction is crud. That's because 90% of everything is crud' ('Sturgeon's Law'). Genre is rarely truly indicative of literary quality. However, it is not necessarily easy to define the genre of SF in a few short sentences. The *Oxford English Dictionary*, defines science fiction (literature) as follows: 'Fiction in which the setting and story feature hypothetical scientific or technological advances, the existence of alien life, space or time travel, etc., esp. such fiction set in the future, or an imagined alternative universe' ('Science Fiction'). The presence of an 'etc' shows that these are not the only characteristics of sci-fi, but it is uncertain how defined its parameters are. Most SF works do indeed deal with the future and advancements in technology, but other subjects like time travel, robotics and aliens are not as characteristic as people often seem to think: many famous works of science fiction do not have any of these characteristics. *Dune*, the monumental work of SF I will discuss in this thesis, is one of those.

Because I cannot discuss translating *Dune*, one of the most influential works of SF without first defining SF, I will provide a definition that I find best covers all the characteristics of what I perceive to be SF. I will then analyse my source text and link these characteristics to elements of the source texts. This will help me identify the translation problems in *Dune* and will help me find solutions to these problems.

Cognition and estrangement: my preferred definition of SF and translating SF

To facilitate my analysis of the source text, I will now provide my definition of SF. I have based my definition on the works of Darko Suvin, a Croatian academic who has written many works about SF. He was among the first to really delve into the meaning of 'science fiction' in an academic setting discussing it as a true kind of literature instead of a lowbrow 'mass literature' (Pukallus 1991). Suvin taught at Zagreb University and went on to become a professor of English in Montreal. He was an active member of the Science Fiction Research Association and a co-editor of the journal *Science Fiction Studies* ('Suvin, Darko'), one of four major academic journals about SF ('Science Fiction Studies'), as reported by *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction*. He coined the idea of SF being defined by an interplay between *cognition* and *estrangement*.

Suvin's most concise definition of SF is the following:

> SF is, then a literary genre whose necessary and sufficient conditions are the presence and interaction of estrangement and cognition, and whose main formal device is an imaginative framework alternative to the author's empirical environment. (Suvin 1972: 375)

In this definition, SF is defined by the fragile balance between cognition, which he defines as the rational and/or scientific elements in the work of fiction, and estrangement, defined as the aspects of the work of fiction that estrange of alienate the reader 'from the familiar and everyday', as SF author Adam Robert phrases it in his work *Science Fiction* (Robert 2000: 186). A story with too much estrangement will alienate the reader to such an extent that he or she cannot comprehend what is happening anymore, and too much cognition would turn the work of fiction into dry scientific babble with no literary quality. Roberts remarks that 'it is this co-presence that allows SF both relevance to our world *and* the position to challenge the ordinary, the taken-for-granted' (Roberts 2000: 8, italics Roberts).

A third term Suvin uses when defining SF as a genre, is the *novum*. In the definition given above, the novum is described as the 'imaginative framework alternative to the author's empirical environment' (Suvin 1972: 375. The novum is what differentiates the world in a work of SF from the world we live in. A novum can exist on both a large and a small scale. *Dune* is full of both of those; every weapon, outfit or vehicle that does not exist in our world counts as a small scale novum, whereas governmental organisations such as the *Landsraad* which span several different planets are novums on a larger scale. The novum can cause significant translation problems when translating a work of SF: to aid in the estrangement of the reader they should not be translated into anything that sounds too familiar, even if the 'futuristic' item or organisation greatly resembles something we have today. However, the reader should still be able to deduce what the novum means from the context or the word itself. If the reader cannot understand what is being said, he or she could lose interest in the story.

Cognition, estrangement and the novum as the three defining features of SF come in very handy when trying to define what sets SF apart from other types of literature. I will use these terms to analyse *Dune* to determine the effect the story has on its readers. To make my

translation a successful one, I will need to achieve the same effect. This means I have to balance cognition and estrangement in the same way it was done in the source text.

Keeping Suvin's definition in mind, the definition I feel suits SF the best is that it is a type of literature that uses non-existent but nevertheless realistic science, technology and cultures to estrange its reader. Whether these stories concern the future, alternate timelines or faraway planets, they always represent a world that is very different from ours, which forces us to let go of our own frame of reference. At the same time, a good work of science fiction will not alienate its readers too much, as this will cause them to lose interest because they do not understand what is going on. Readers must still be able to relate to the story to some extent. *Dune* fits my definition perfectly: it takes place on a faraway planet with strange indigenous flora and fauna, there are various strange cultures, the characters make use of strange future technology, and yet the reader never feels like he or she is lost. The story is very far removed from the world we live in today, but human interaction is much the same as we are used to.

Quality works of SF mostly provide the same translation difficulties as other works of fiction. It differs slightly because of the aforementioned estrangement and cognition. When translating this prolific work of science fiction, I have to keep the estrangement intact and balance it with the cognition effect to give the readers that feeling of the unknown that only SF can provide. However, I also have to make it suitable for a Dutch audience. The status of science fiction in the Netherlands is slightly different from that in the Anglo-Saxon world, which I will discuss in the following paragraph.

SF in the Netherlands

SF has a slightly different position in the literary canon in the Netherlands than it does in Anglo-Saxon culture. Whereas sci-fi became very popular in the 1920s and '30s in America,

it did not truly take off in the Netherlands until the 1960s. Publishers such as Meulenhoff (M=SF), Bruna (Bruna SF) and Fontein (Fontein SF) published special series of SF pockets of successful and less successful fantasy and sci-fi novels and short stories ('M=SF'), but there are relatively few truly successful Dutch SF novels for adults. Authors such as Tonke Dragt and Tais Teng have written successful SF stories for children. *Torenhoog en mijlen breed*, one of Dragt's award winning children's books, could easily be classed as SF as it concerns space travel and sentient alien life forms.

The Dutch translation of *Dune*, published by Meulenhoff under the title *Duin* and translated by M. K. Stuyter, a Jesuit priest, first came out in 1974. Stuyter also translated the first four sequels to *Dune*: *Dune Messiah*, *Children of Dune*, *God Emperor of Dune* and *Heretics of Dune* ("M.K. Stuyter").There is no information on the reception of these Dutch translations.

Dune

Although the Dutch translation of *Dune* seems to have stayed under the radar, the original is almost unparalleled in its continuing popularity. *Dune*, which was published in 1965, has often been described as being to SF what J.R.R. Tolkien's *The Lord of the Rings* is to fantasy (Kunzru 2015). This fact is even mentioned on the back of the edition of *Dune* that I have: a quote by Arthur C. Clarke, himself than SF-writer who co-wrote *2001: A Space Odyssey*, states: 'Unique… I know nothing comparable to it except *Lord of the Rings*'. I will now summarise *Dune*'s plot and characters.

Like many other SF franchises, *Dune* started its life in a magazine much like *Amazing Stories*: *Analog* first published Herbert's work as two serials in 1963 and 1965. Later, Herbert reworked his stories and combined them, creating the first novel in the *Dune* series. This novel was first published in 1965 and it slowly grew in popularity over the years that

followed. It was named the best SF novel of all time by *Wired* in 2012 (Cranford Teague 2012). The book is in fact an ecological analogy: Herbert visited the Oregon Dunes and was shocked by the moving sands which could 'swallow whole cities, lakes, rivers, highways.' This gave Herbert the idea of an entire planet run covered in sand on which water is an incredibly valuable commodity instead of something that is taken for granted. *Dune*, the title of the book, refers to the desert planet of Arrakis, a small planet in the Galactic Padishah Empire which consists of all the planets known to mankind. Arrakis is dry and arid and relatively uninhabitable, but it is the only source for something called 'spice' or 'melange', a strange narcotic compound that alters perception and is invaluable for space travel. The presence of this 'spice', which is one of the most expensive, valuable products in the whole of the Empire, makes Arrakis a valuable planet that many noble houses would like to have under their control. After Arrakis has been under the control of House Harkonnen for many years, the Emperor decides to give the fief of Arrakis to the smaller House Atreides. House Atreides has grown in power over a relatively small period of time, which frightens the Emperor. By giving the fief of Arrakis to House Atreides, he ensures that House Harkonnen will intensify its feud with House Atreides. He hopes this will eventually lead to the destruction of House Atreides.

The book opens when duke Leto Atreides has just been given fiefdom of Arrakis. His son Paul and Jessica, Paul's mother and the duke's concubine, prepare to leave their home planet of Caladan for Arrakis. Paul's mother is a member of the Bene Gesserit, a religious sect composed entirely of women. The goal of the Bene Gesserit is to bring about the Kwisatz Haderach, a male who will have mythical powers. For this purpose they work behind the scenes and attempt to breed different noble families together. Jessica was meant to bear a daughter, but she loved duke Leto too much and bore him a son. This son might still be the Kwisatz Haderach. Jessica has trained her son in the mystical ways of the Bene Gesserit since

he was little. Shortly after the Atreides family move to Arrakis, Harkonnen forces attack their home and Paul and his mother are forced to flee into the desert together. They join the Fremen, human beings who live hidden in the desert. The Fremen have their own folklore and they ride the sandworms, giant creatures who lurk beneath the desert and attack spice miners and any other forms of human life. Paul quickly wins the respect of the Fremen and is eventually accepted as one of their own. The Fremen soon find out he fits the mould of the prophesized Lisan al-Gaib, a prophet who will lead the Fremen in their attempt to take over Arrakis and driving away the Empire. He also shows he is definitely the Kwisatz Haderach. Paul becomes a formidable man and defeats House Harkonnen and the warriors who were sent by the Emperor to defeat the Fremen. Paul then marries the Emperor's daughter Irulan, which ensures the status of House Atreides.

Dune as a work of science fiction

When one takes OED-definition of SF as a starting point, *Dune*'s status as one of the greatest works of SF seems strange. It does not mention time travel or true alien civilisations: the sandworms are in a way aliens, but they are not sapient. The idea of (evil) supercomputers and robotics are mentioned but specifically rejected. Space travel is present, but it is not features explicitly on the foreground of the story. It is simply there and the reader has to interpret to understand. However, when using the defining characteristics of cognition, estrangement and the novum, *Dune* could be considered the epitome of science fiction. *Dune* strikes a careful balance between the aforementioned cognition and estrangement.

Research Question

In my thesis, I will answer the following three-part research question: How do the three main characteristics of SF manifest themselves in Frank Herbert's *Dune* and what are the translation problems related to these characteristics? What are the preferable solutions to these problems when following the strategy of making *Dune* more suitable for a modern Dutch audience? Which solutions does M.K. Stuyter use in his 1974 translation, and how are these solutions different from the ones I use in my own translation?

.

Chapter 2: Translating *Dune*

The three main characteristics of SF in Frank Herbert's *Dune* and the translation problems related to these characteristics

As became clear in the previous chapter, *Dune* fits Suvin's definition of SF very well. It presented me with various translation problems I had to solve when translating it into Dutch. Two of the three main translation problems I found can be tied to the three defining features I mentioned before: cognition, estrangement and the novum.

The first significant translation problem I came across can best be described as future terminology. The use of terms that describe future technology, like tools for camping in the deserts of Arrakis and weapons to fight enemies, can be linked to all three characteristics: each of the terms Herbert invented himself can be considered a novum on a small scale. The 'futuristic' sound of these words estranges the reader because they are not concepts they are familiar with, but because these terms are usually compounds of two or more words the reader will be familiar with, he or she will be able to understand what the terms mean. I have to achieve the same goal with my Dutch translations of these terms: they have to sound strange and futuristic but the reader must still be able to understand what they mean.

The second major translation problem I encountered had to do with Herbert's use of abstract nouns. Paul, the main character, is a prophesized hero who has certain powers that are beyond human comprehension. He has a certain 'awareness' that enables him to see into the future, the past and things that are happening in other locations in the present. These visions are often described in ways that do not seem logical, but it is never explained whether Paul is describing what he sees in metaphors or if he literally sees the things he talks about. Whatever the case may be, when he uses certain abstract nouns, they clearly have a deeper, more mystical meaning than they would when uttered by a normal person. This does a very good job of estranging the reader. Paul's mother, Jessica, often says she does not understand

him, putting her in the same position as the reader. In my translation, I had to make Paul's speech sound just as mystical and incomprehensible as it did in the source text; this means that often, I could not simple choose the first dictionary translation.

The third translation problem I came across did not have anything to do with science fiction per se. It was a language specific one: Herbert often makes use of italics, both to convey characters' thoughts and to emphasize certain words or phrases. In Dutch, using italics to convey emphasis is not common. This meant that I had to find a way to convey emphasis in Dutch in a consistent way.

For my thesis, I have chosen two fragments of *Dune* to translate into Dutch and to compare to the older translation. The first fragment is a combination of the last part of the first book, *Dune*, and the first part of the second book, *Muad'Dib* (Herbert 1965: 319-331). In this twelve page excerpt, Paul and his mother Jessica are traveling through the desert and Paul is becoming more and more aware of the fact that he is not entirely normal: he is having visions of the future and uncovering certain facts about his family that even his mother was unaware of. This fragments contains many examples of all three of the translation problems I discussed: it contains many novums on a small scale in the form of references to 'futuristic' technology and society, it takes place just when Paul is beginning to explore his superhuman gifts so it has plenty of abstract nouns that are used in a mystical sense and it makes use of italics to convey emphasis several times.

The second fragment is a key part of the last book, *The Prophet*. The title of this book is very telling, as this is when Paul Atreides has taken his place as the long awaited prophet among the Fremen (Herbert 1965: 717-723). In this specific part of the book, Paul has consumed a poison that can normally only be neutralised by Bene Gesserit Reverend Mothers. The Reverend Mothers are a very important religious sect in Frank Herbert's future and they are incomparable to anything we have in the present. After Paul consumes the

poison, he falls into a coma (which is extraordinary enough in and of itself, because the poison should have killed him), but he wakes up after his girlfriend dips her hand into the poison and holds it by his face to see if the smell might wake him up. It then turns out that he has successfully converted the poison into a substance which is no longer toxic, and he can now see far and wide into the present, the past and the future, confirming his destiny as the Kwisatz Haderach of the Bene Gesserit and the Lisan al Gaib of the Fremen. This fragment does not contain any use of italics to convey emphasis and it also does not contain many terms that refer to futuristic technology, but it is full of mystical references because the main character has just had a life changing mystical experience, and, as a result, has become even stranger.

As might be expected based on the discussion of the translation problems above, translating *Dune* was far from easy. My goal was to create a translation that was more modern than the other translation of *Dune*, which dates from 1974. I wanted to make this monumental work of science fiction more accessible for a Dutch audience, because *Dune* never reached the levels of popularity here that it did in other parts of the world, which means many Dutch science fiction fans might not have read it. Before I started my own translation, I expected the science fiction elements to be the most difficult thing to translate in a way that was both creative and faithful. This turned out to be only partly true: the future terminology and the abstract nouns were very difficult to translate in a way that kept the feeling of estrangement intact while not alienating the reader too much, but Herbert's style of alternating very short sentences with longer, seemingly disjointed sentences separated with commas was at least as difficult to translate, if not more so. I often chose to split up these longer sentences. A few of these cases are explained in the footnotes that accompany my translation. The footnotes also contain explanations of other minor translation problems that did not concern cognition, estrangement and the novum, and my solutions for these problems.

Small scale technological novums

Dune takes place tens of thousands of years after our time so it makes sense that technological progress has taken quite a leap. However, technology did not develop in the direction many science fiction authors take; there are no computers or robots. All artificial intelligence was destroyed in a warlike, 92-year long event called the Butlerian Jihad ('Butlerian Jihad'). One of the main tenets of one of *Dune*'s religions, Orange Catholicism, is 'Thou shalt not make a machine in the likeness of a human mind.' This means there are no novums which refer to any artificial intelligence. Apart from the lack of CSEs related to evil, superevolved computers and monstrous robots, the novums in *Dune* are relatively typical for science fiction: many of them are terms which apply to modes of transportation, futuristic weaponry and organisations in a future society. These all differ greatly from anything in the reader's empirical environment, which estranges the reader to some degree, but because they are compound words made up of familiar words, the reader never feels truly lost.

Some examples of future technology that occur in the passages I have chosen to translate and discuss are: glowtabs, stillsuits, ornithopters, proximity detectors and static compaction tools. Proximity detectors, static compaction tools and glowtabs more or less speak for themselves: a proximity detector helps you keep an eye on your surroundings, a static compaction tools helps you compact sand and keep it in place so you can displace it, and a glowtab is a glowing panel in a tent that gives off light when it is dark.

My strategy was to translate these words in a way that kept the original associations in place: I wanted Dutch readers to picture the same thing in their heads as readers of the source text. The following example illustrates my point well. Stillsuits are tight suits that cover the entire body and most of the face. They collect any moisture which is excreted from the body, filter it and transport it to the suit's catchpockets so it can be consumed again. This way, the wearer of the stillsuit needs very little extra water. The word 'stillsuit' appears to be made up

of the word ‘suit’ and a conjugated form of ‘to distil’. This makes sense: the suit collects vapours and converts them back into a liquid, which is also part of the process of distillation. The Dutch word *distilleren* could also be used in this way: *stilpak*. However, this does not create an association with the process of distillation. It is more likely to be associated with *stil*, the Dutch word for quiet or silent. To retain the association with distillation, the term *distilpak* is a possibility, as is *distilleerpak*. The latter is needlessly explicit for this purpose though. In my opinion, *distilpak* is the best option because it sounds unfamiliar but still allows the reader to understand what it is: a suit that distils water. By using an unfamiliar word that is nonetheless understandable, cognition and estrangement remain in balance.

Abstract concepts meant to estrange the reader

Dune’s epic, implication-heavy style entails the use of many abstract nouns. Words like ‘strangeness’, ‘compassion’ and ‘obscurity’ give the text a mystical atmosphere which has everything to do with the main character and his supernatural abilities. These concepts can be difficult to translate into Dutch because the most common, ‘dictionary’ translations do not always cover the full spectrum of connotations they have in the original text. Here I will discuss some of the most important abstract concepts and how I chose to translate them.

‘Awareness’ is the term that is most often used to refer to Paul’s heightened consciousness, ability to see into the future and detailed knowledge of the past. This means that in *Dune*, it has a mystical connotation that it might not normally have. Awareness can be translated into Dutch in the following ways: *bewustzijn*, *besef* or *kennis*. Of these three, I find *bewustzijn* to sound the most abstract. *Besef* feels more concrete and *kennis* concreter still. This is why I chose to use *bewustzijn* consistently and exclusively every time Paul’s mystical prescience mentioned. This was an adequate solution, but it did create a few more translation problems by itself: in the fragments I chose, Herbert once used ‘awareness’ in a non-mystical

sense, and he used the word ‘consciousness’ once. The former I solved by using *besef*. The latter proved to be a little more difficult. ‘Consciousness’ is usually also translated as *bewustzijn* in Dutch, but my decision to exclusively use it in the mystical sense made that translation impossible. That is why I translated consciousness with *geest*.

‘Sense’ is another term that is used often in a way that means more than one might expect. It is used as a verb as well as a noun to mean the way both Paul and Jessica (because of her Bene Gesserit training and her consumption of the mind-expanding Water of Life) feel or perceive things that are not quite visible to the naked eye. Two examples can be seen below (italics mine):

1) Her Bene Gesserit training *sensed* in his tone an unresolved bitterness toward her. (Herbert 1965: 330)
2) In the light elevation the ceremony always imparted, she *sensed* the life-glow from Paul -- a radiation there registering on her senses. (Herbert 1965: 719)

Both examples refer to a special type of sensing: the first example, Jessica credits her training, and in the second one, she can sense Paul’s life-glow because she just took a sip of the mystical poison that conveys the special kind of ‘awareness’ that was discussed earlier in this chapter. I translated these two sentences in the following way:

3) Dankzij haar Bene Gesserit-training *voelde* ze *aan* dat hij een onverwerkte bitterheid jegens haar koesterde. (Van Ingen 2016)
4) Dankzij het gevoel van verlichting dat de ceremonie haar altijd gaf, *voelde* ze Pauls levensgloed – een straling die ze oppikte met haar zintuigen. (Van Ingen 2016)

I used *aanvoelen* in example 3) because I used *aanvoelen* before when Paul talked about his sense of the future. It sounds vague and abstract. In example 4) I translated 'sensed' with *voelde* because in this context, it sounds more like a slightly physical sensation; Jessica refers to her senses, meaning her sense of touch, her sense of hearing and the other common human senses.

These are just a few examples of the abundance of abstract nouns (and sometimes verbs) that Herbert uses in his work. They do a very good job of estranging the reader, and yet the estrangement is tempered with cognition enough to never become too much. When the reader feels he truly cannot understand the main character anymore, he always has the other characters right there with him; Paul is incomprehensible, even to his own friends and family.

The use of emphasis

The last significant translation problem is a language specific one that has to do with the use of emphasis. In dialogue, Herbert often uses italics to show that certain words are emphasized. This is not something that is common practice in Dutch, as we usually use accents to convey emphasis. This is what I did in my translation. However, I felt that a few times the use of accents was unnecessary because the context makes it abundantly clear that a word is emphasized. In this case, I chose not to use accenting.

One other interesting translation problem is caused by the following paragraph:

5) "There's a way to evade the Harkonnens," she said. "The Harkonnens!" he sneered. "Put those twisted humans out of your mind." He stared at his mother, studying the lines of her face in the light of the glowtab. The lines betrayed her. She said "You shouldn't refer to people as humans without-" "Don't be so sure you know where to

> draw the line," he said. "We carry our past with us. And, mother mine, there's a thing you don't know and should – *we* are Harkonnens." (Herbert 1965: 321)

Something that is very striking in this paragraph is the way Paul and his mother use the word 'human'. In Herbert's vision of the future, 'human' has a very different connotation than it does for us. Humans are different from animals in that they can control their base animal impulses, something which is very significant in this book. At the start of the book, Paul's humanity is even tested: he is made to put his hand in a box which causes him terrible pain, but if he were to give in to his impulses and pull his hand away, he would be killed with a poison-tipped needle called the Gom Jabbar. Paul had to somehow make his reason stronger than the pain. However, at this point in the book, Paul is something more than human. He has visions of the future as well as the past. All these definitions of 'human' cause tremendous difficulty: the Dutch word *mensen* does not carry these connotations. The Dutch *mensen* is much more common than 'humans'. We often use *mensen* the way English speakers would use 'people', in informal settings. If Paul were to simply say 'Zet die gestoorde mensen uit je gedachten', his mother would likely not object. In this case, I chose to add an emphasis that Herbert did not use. Using *ménsen* adds extra emphasis and makes it clear that Paul is stressing the word to mean something more than it usually does. This does require changing the "You shouldn't refer to people as humans without-" to something that implies Jessica noticed he said 'mensen' in a non-standard way.

While I mostly replaced Herbert's use of italics with accents to convey emphasis, I looked at this aspect on a case-by-case basis and sometimes added or removed emphasis if I felt that improved the readability in Dutch.

Chapter 3: Comparing my 2016 translation to M.K. Stuyter's 1974 translation

Dune was translated into Dutch once before. This translation was done by M.K. Stuyter SJ and it was published under the title *Duin* by Meulenhoff BV in 1974. The SJ behind his name stands for *Societas Jesu* which means he was a Jesuit priest. I decided not to read the older translation before starting my own because I did not want to be influenced by it. After completing my own translation, I compared it to Stuyter's older translation to see how he solved the translation problems I discussed in the previous chapter. I was curious to see if he had achieved the delicate balance between cognition and estrangement of the source text. Having read more works of SF and fantasy that were translated in the 1970s and 1980s, I expected the 1974 translation of *Dune* to sound rather old-fashioned to a modern day reader. I was right to an extent; the translation did not sound as outdated as I expected, but there were a number of words and verb constructions that are not very common nowadays. I compared these outdated sounding words and phrases to the more modern ones I used in my own translation. Other than that, I compared the two translations on the three main aspects which I discussed in the previous chapter: the translation of the small-scale novums of futuristic terms, the translation of mystical abstract concepts that estrange the reader, and the translation of emphasis.

Updating *Duin* for a 21st century Dutch audience

Like I mentioned before, I expected the older Dutch translation of *Dune* to sound very old fashioned. I have read many works of fantasy and SF that were translated into Dutch in the 1970s, many of them published by the same publisher as that of *Duin* (Meulenhoff), and every time I was surprised by how archaic they sounded. The phenomenon of translations

aging relatively quickly and starting to sound archaic has been discussed by a number of translators and other scholars. In his essay 'Zij at toen zojuist een marakijnsorbet', translator Hans van Pinxteren discusses the fact that translations, like any other type of text, start to sound dated after a while. However, he disagrees with the idea that translations will only sound dated after a while if the translator has done a bad job. He compares three translations of *Madame Bovary*, a work he calls one of the few texts that does not age, 'a mirror that was polished so perfectly that one generation after another can see itself in it' (Van Pinxteren 2011: 2, my translation). One translation dates from 1904, one from 1938 and one from 1960. Pinxteren concludes that each of these translations must be viewed as a product of the time in which it was made and cannot be judged because it does not fit the ideals of a later time period (Van Pinxteren 2011: 8).

This is why I expected M.K. Stuyter's translation to feel and sound archaic as well: a translation that is more than 40 years old is bound to contain a number of words or phrases that have disappeared from common usage, or have at the very least become less common. However, I was not entirely right. Stuyter's translation sounds much less old fashioned than I expected. As a modern day reader, I could definitely tell it was not a recent translation, but it is still very readable. The old-fashioned vocabulary is not so frequent that it distracted me and made it more difficult for me to enjoy the story. I would say Stuyter's translation is still very readable today. For a large part, this also has to do with *Dune* as a source text: *Dune* comes across as one of these 'timeless' classics Van Pinxteren mentions. It is very solemn and formal without sounding old-fashioned. This means that Stuyter's language often works very well: he uses many words that are no longer commonly used but are still considered correct in formal settings. This adds an extra touch of estrangement which is quite pleasant. However, there are a few instances of archaic language being used that I feel I improved upon for a modern audience.

For example, Stuyter sometimes makes use of specific verb conjugations that are no longer in common usage. An example can be found in the clause 'een gebied waar een wind woei en vonken flitsten (Stuyter 471). The past tense *woei* is nowhere near as common as it used to be: *waaide* is now the most common past tense of the verb *waaien*. This is because of a normal evolution of the Dutch language, where many strong verbs (which mark the past tense by a change to the stem vowel) are turning into weak verbs (which keep the stem vowel) ('sterke werkwoorden'). *Woei* is still considered correct, but it sounds archaic because *waaide* is so much more common. I chose to use *waaide* without even considering the alternative *woei*.

There were many other passages that felt archaic to me, due to the use of nouns, adjectives and adverbials that I consider to be old-fashioned. They are not wrong by any means, they just felt slightly off to me because I rarely hear them used in everyday life. The first example that struck me was in the following sentence (italics mine):

6) Gurney Halleck and a few others of his father's men--a pitiful few--were among them, all marked by the hawk symbol from the *shrine* of his father's skull. (Herbert 1965: 323)
7) Gurney Halleck en een paar andere mannen van zijn vader – bedroevend weinig – allen herkenbaar aan het havikssymbool van de *schrijn* met de schedel van zijn vader. (Stuyter 1974: 214-215)

Schrijn is a perfectly correct translation of the English word *shrine*, but it definitely has old-fashioned (and slightly Catholic) connotations. That is why I went for the more neutral grafteken in my own translation:

8) Gurney Halleck en nog wat mannen van zijn vader – een meelijwekkend klein aantal – waren bij hen. Ze droegen allemaal het symbool van de havik dat op het *grafteken* van de schedel van zijn vader stond. (Van Ingen 2016)

Differences in translation of small scale novums

I found the futuristic terms in *Dune* relatively difficult to translate: I often found myself agreeing with Alejandro Tauber, a writer at *Vice*, who said that the Dutch language is 'just not suited to science fiction' (Tauber 2015, my translation). Herbert's terms sounded strange when they were translated into Dutch literally, but I did not succeed in coming up with better alternatives. This is an area in which I think M.K. Stuyter did better than I did. He translated most of the terms that refer to future technology in a way that sounds natural instead of forced. I have given one example below (italics mine):

9) Jessica found the tent's *glowtab* control, activated it. (Herbert 1965: 320)
10) Jessica vond de schakelaar van de *gloeibol* en knipte hem aan. (Stuyter 1974: 213)

Stuyter's translation no longer refers to the tent, but translating *glowtab* with *gloeibol* and then adding a specific verb for turning it on (*aanknippen*) makes the sentence sound very natural. My own translation of *glowtab* was *gloeischerm*. I think this is an equally plausible translation as there is no mention of the shape of the glowtab; it could be spherical or shaped more like a flatscreen. However, I literally translated the English verb activate into *activeren* and I translated *control* as *bedieningspaneel*. This makes the glowtab sound much more complicated than it does in Stuyter's translation, where it seems to be more like a lamp with a switch. In this instance, I very much prefer Stuyter's translation to my own.

Technological terms are not the only futuristic terms worth discussing in *Dune*: the cultural terms are at least as important. One of the most important terms associated with future culture is *Fremen*, which refers to the inhabitants of the Arrakeen deserts. I translated this as *Vrijmens* (plural) and *Vrijmen* (singular). Stuyter employed the same strategy I did in this respect: to retain the association with freedom, but not to make it too obvious by translating –men into *mannen* or *mensen*. Stuyter chose to use Vrijmans, which, like my translation, uses –s to indicate the plural. Stuyter's version is better that mine in that there is no way to mispronounce it by putting the emphasis on the wrong syllable.

Differences in translation of abstract concepts that estrange the reader

The most important abstract concept in the fragments of *Dune* that I chose for my thesis is *awareness*. In this case, awareness is a deeply mystical term that refers to a deeper knowledge of the past, present and future, which is linked to consumption of the spice. The awareness that Paul and Jessica have, is even greater than that which others get when consuming the spice, because Jessica is a member of the Bene Gesserit order and Paul is the prophesized hero who was destined to have a greater awareness than other humans. The term *awareness* is used a total of seven times in the fragments I chose for my thesis, and all but one of those instances refer to awareness in the mystical sense. Stuyter and I both consistently translated the mystical type of *awareness* as *bewustzijn*. However, Stuyter also translated the word *consciousness* with *bewustzijn* in the following sentence:

11) Paul's consciousness flowed through and around her and into the darkness. (Herbert 1965: 721)
12) Pauls bewustzijn vloeide door en om haar heen naar de duisternis. (Stuyter 1974: 471)

Linguistically speaking this is correct, but this does give the impression that what is meant here is the mystical type of awareness instead of just Paul's mind, which is what it actually means. In my translation, I used *geest* instead of *bewustzijn* because I wanted to use *bewustzijn* exclusively in the mystical sense as to not confuse the reader. In the sole sentence where Herbert uses the word awareness in the non-mystical sense, Stuyter still translates it with *bewustzijn* (italics mine):

13) It's the look of terrible *awareness*, she thought, of someone forced to the knowledge of his own mortality. (Herbert 1965: 320)
14) Het is de blik van een verschrikkelijk *bewustzijn*, dacht ze, van iemand die gedwongen is de wetenschap van zijn eigen sterfelijkheid te aanvaarden. (Stuyter 1974: 213)

Because I did not want to use *bewustzijn* in a non-mystical sense, I translated this sentence in the following way:

15) Zo ziet de blik van een vreselijk *besef* eruit, dacht ze, de blik van iemand die gedwongen bewust wordt gemaakt van zijn eigen sterfelijkheid. (Van Ingen 2016)

Something else that sets Stuyter's translation apart from mine is the use of the words *helderziend* and *helderziendheid* as translations of *prescient* and *prescience*, as can be seen in the examples below (italics mine)

16) No *prescient* dream, no experience of his life had quite prepared him for the totality with which the veils had been ripped away to reveal naked time. (Herbert 320)

17) Accepting the words, Chani was touched by some of the *prescience* that haunted Paul, and she knew a thing-yet-to-be as though it already had occurred. (Herbert 723)

18) Geen *helderziende* droom, geen enkele ervaring in zijn leven had hem ooit voorbereid op de volkomenheid waarmee de sluiers waren weggerukt om de naakte tijd te openbaren. (Stuyter 1974: 212)

19) Chani aanvaardde de woorden en werd beroerd door een deel van de *helderziendheid* die Paul dwarszat, en ze kende iets-dat-nog-moest-gebeuren alsof het al had plaatsgevonden. (Stuyter 1974: 473)

This is correct if one looks at the mystical implications of those words, but I actively avoided using *helderziend* in my translation because, for me, it has connotations with gypsy fortune tellers and fraudulent TV-mediums. That is why I translated these words in the following way (italics mine):

20) Geen van zijn *voorspellende* dromen, geen van de ervaringen in zijn leven had hem echt voorbereid op de manier waarop de sluiers totaal waren weggerukt, waardoor de naakte tijd bloot kwam te liggen. (Van Ingen 2016)

21) Toen Chani die woorden hoorde, ervoer ze wat van het *toekomstzicht* dat Paul zo kwelde. Ze wist iets dat nog niet was gebeurd alsof het al had plaatsgevonden. (Van Ingen 2016)

My translations make it clear that Paul can often see the future without creating the negative connotations that *helderziendheid* has.

Differences in use of emphasis

Stuyter and I took a very different approach to translating Herbert's use of emphasis. Herbert often italicises words that are emphasized in dialogue. Two examples are given below (italics Herbert's)

22) This *sense* of the future--I seem to have no control over it. (Herbert 1965: 320)

23) "You're the Baron's own daughter," he said, and watched the way she pressed her hands to her mouth. "The Baron sampled many pleasures in his youth, and once permitted himself to be seduced. But it was for the genetic purposes of the Bene Gesserit, by one of *you*." The way he said *you* struck her like a slap. (Herbert 1965: 321)

Stuyter copies Herbert's use of italics relatively often, including the second example mentioned above. Other times, he removes the italics but does not offer another means of adding emphasis. He does this in his translation of the first example I gave above:

24) Dit aanvoelen van de toekomst – het lijkt wel of ik er geen enkele beheersing over heb. (Stuyter 1974: 212)

This means Stuyter is rather erratic when it comes to this aspect of his translation: most of the time he copies Herbert's exact formatting, but he is not consistent.

Italics are not normally used in Dutch to convey emphasis, so I did not use italics in this way in my translation.

Stuyter's strategy

My strategy when translating *Dune* was to make it appealing to a modern audience while still maintaining the delicate balance between cognition and estrangement that the source text has. But what was Stuyter's strategy? For me, it is difficult to tell whether some of the more archaic sounding words and phrases are the result of Stuyter translating the book in the '70s in the language he used himself, or if the archaic passages are the result of Stuyter making a conscious decision to make his translation sound formal and solemn. I am tempted to say it was simply because he used the language of his time because he did translate the small scale novums in a very organic way. His translations of the future terminology blend right in to his translation of the story, even when they are not as close to the source text as mine are. This makes me believe readability was Stuyter's ultimate goal.

Conclusion

All three characteristics that Darko Suvin mentions in his definition of science fiction are present in Frank Herbert's *Dune*: it uses many novums to estrange the reader but balances this estrangement with cognition so the reader can still follow the story. Many of the translation problems I encountered while translating *Dune* had to do with these three main characteristics, although I also encountered plenty of other, more traditional translation problems, which I discussed in the footnotes that accompany my translation. The novums I found mostly had to do with future technology in the form of weapons and equipment for camping in the desert. In the source text, these items sounded outlandish and futuristic, but the reader could deduce still what they were based on their names or the context. I had to achieve this same level of estrangement in my translation. Another aspect that had everything to do with estrangement but was not a novum was the use of abstract concepts in a mystical sense. The character who uses these the most is Paul, who is a little bit more than human. I tried my best to keep this superhuman strangeness intact in my translation by exclusively using certain words in a mystical sense. This way I did not cause any confusion by using certain words in both a normal and a mystical sense.

` I consciously chose not to read M.K Stuyter's translation before I made my own because I did not want it to influence my own translation too much: I was afraid I might subconsciously make my translation sound less current if I studied an older translation in great detail. After comparing my own translation to Stuyter's, I regret my decision to not read it first. Especially with respect to the translation of the small scale novums, I often preferred Stuyter's solutions to my own. They sound more organic, whereas I feel mine often seem forced. I was focusing too much on making a translation that was one hundred per cent my own, when I should have been focusing on making the best possible translation. I feel my translation would have benefitted from borrowing a few of Stuyter's ingenious solutions.

On the whole I am not unhappy with my translation, however. I feel I made it more suitable to a modern Dutch audience by translating it in a way that does not sound old-fashioned, but not too 'hip' either. In this way I feel I improved upon Stuyter's translation: it is a product of its time, and that

shows. Mine works well for a modern audience, although it might sound old-fashioned 40 years from now. I am also happy with the level of estrangement I achieved with my translations of the main character's 'strangeness' and other abstract, mystical concepts. In my view, a fusion between my use of modern day Dutch and Stuyter's effortless small scale novum translations could make for the perfect translation of Frank Herbert's *Dune*.

Works cited

Barnett, David. 'Science fiction: the genre that dare not speak its name.' *The Guardian* 28 Jan 2009. *Theguardian.com*. Web. 29 April 2016.

Cranford Teague, Jason. 'And the Winner is… Reader's Choice for Top 10 Science-Fiction Novels.' *Wired* 27 Dec 2012. Web. 4 May 2015.

Herbert, Frank. *Dune*. 1965. New York: Berkley Publishing, 2010. Print.

Kunzru, Hari. '*Dune*, 50 years on: how a science fiction novel changed the world.' *Guardian* 3 July 2015. *Theguardian.com*. Web. 2 May 2016.

'M=SF'. *Wikipedia: De vrije encyclopedie*. Wikimedia Foundation, Inc. 8 Jan 2016. Web. 24 May 2016.

N.a. 'Analog.' *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction* 2 April 2015. Web. 18 June 2015.

N.a. 'Butlerian Jihad.' *Dune Wikia*. Wikia, n.d. Web. 15 June 2015.

N.a. 'Science Fiction Studies.' *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction* 20 May 2015. Web. 17 June 2015.

N.a. 'Suvin, Darko.' *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction* 13 dec 2015. Web. 17 June 2015.

Pinxteren, Hans van. "Zij at toen juist een marakijnsorbet." *VertaalVerhaal*. Vertaalverhaal.nl, 2011. Web. 26 June 2016.

Pukallus, Horst. 'An Interview with Darko Suvin: Science Fiction and History, Cyberpunk, Russia....' *Science Fiction Studies* 18.2 (1991) URL: http://www.depauw.edu/sfs/interviews/suvin54.htm

Roberts, Adam. *Science Fiction*. London: Routledge, 2000. Print.

'science fiction, n. and adj.' *OED Online*. Oxford University Press, March 2016. Web. 8 May 2016.

'Sturgeon's Law, n.' *OED Online*. Oxford University Press, March 2016. Web. 8 May 2016

Suvin, Darko. 'On the Poetics of the Science Fiction Genre.' *College English* 34.3 (1972): 372-382. Web. *JSTOR*. 24 May 2016.

Tauber, Alejandro. "Het Nederlands is niet gemaakt voor sciencefiction." *Motherboard*. Vice, 21 July 2015. Web. 5 March 2016. URL: http://motherboard.vice.com/nl/read/het-nederlands-is-niet-gemaakt-voor-sciencefiction

Appendix I: Source text

They've prepared a way for us in the desert, Jessica told herself. *But how can he know of the Missionaria Protectiva?* She found it increasingly difficult to subdue her terror at the overpowering strangeness in Paul.

He studied the dark shadow of her, seeing her fear and every reaction with his new awareness as though she were outlined in blinding light. A beginning of compassion for her crept over him.

"The things that can happen here, I cannot begin to tell you," he said. "I cannot even begin to tell myself, although I've seen them. This *sense* of the future--I seem to have no control over it. The thing just happens. The immediate future--say, a year--I can see some of that... a *road* as broad as our Central Avenue on Caladan. Some places I don't see... shadowed places... as though it went behind a hill" (and again he thought of the surface of a blowing kerchief)"… and there are branchings…"

He fell silent as memory of that *seeing* filled him. No prescient dream, no experience of his life had quite prepared him for the totality with which the veils had been ripped away to reveal naked time.

Recalling the experience, he recognized his own terrible purpose--the pressure of his life spreading outward like an expanding bubble... time retreating before it . . .

Jessica found the tent's glowtab control, activated it.

Dim green light drove back the shadows, easing her fear. She looked at Paul's face, his eyes—the inward stare. And she knew where she had seen such a look before: pictured in records of disasters--on the faces of children who experienced starvation or terrible injury. The eyes were like pits, mouth a straight line, cheeks indrawn.

It's the look of terrible awareness, she thought, *of someone forced to the knowledge of his own mortality*.

He was, indeed, no longer a child.

The underlying import of his words began to take over in her mind, pushing all else aside. Paul could see ahead, a way of escape for them.

"There's a way to evade the Harkonnens," she said.

"The Harkonnens!" he sneered. "Put those twisted humans out of your mind."

He stared at his mother, studying the lines of her face in the light of the glowtab. The lines betrayed her.

She said: "You shouldn't refer to people as humans without--"

"Don't be so sure you know where to draw the line," he said. "We carry our past with us. And, mother mine, there's a thing you don't know and should--*we* are Harkonnens."

Her mind did a terrifying thing: it blanked out as though it needed to shut off all sensation. But Paul's voice went on at that implacable pace, dragging her with it.

"When next you find a mirror, study your face--study mine now. The traces are there if you don't blind yourself. Look at my hands, the set of my bones. And if none of this convinces you, then take my word for it. I've walked the future, I've looked at a record, I've seen a place, I have all the data. We're Harkonnens."

"A... renegade branch of the family," she said. "That's it, isn't it?

Some Harkonnen cousin who--"

"You're the Baron's own daughter," he said, and watched the way she pressed her hands to her mouth. "The Baron sampled many pleasures in his youth, and once permitted himself to be seduced. But it was for the genetic purposes of the Bene Gesserit, by one of *you*."

The way he said *you* struck her like a slap. But it set her mind to working and she could not deny his words. So many blank ends of meaning in her past reached out now and linked. The daughter the Bene Gesserit wanted--it wasn't to end the old Atreides-Harkonnen feud, but to fix some genetic factor in their lines. *What*? She groped for an answer.

As though he saw inside her mind, Paul said: “They thought they were reaching for me. But I'm not what they expected, and I've arrived before my time. And *they* don't know it.”

Jessica pressed her hands to her mouth.

Great Mother! He's the Kwisatz Haderach!

She felt exposed and naked before him, realizing then that he saw her with eyes from which little could be hidden. And *that*, she knew, was the basis of her fear.

“You're thinking I'm the Kwisatz Haderach,” he said. “Put that out of your mind. I'm something unexpected.”

I must get word out to one of the schools, she thought. *The mating index may show what has happened.*

“They won't learn about me until it's too late,” he said.

She sought to divert him, lowered her hands and said: “We'll find a place among the Fremen?”

“The Fremen have a saying they credit to Shai-hulud, Old Father Eternity,” he said. “They say: 'Be prepared to appreciate what you meet.' “

And he thought: *Yes, mother mine--among the Fremen. You'll acquire the blue eyes and a callus beside your lovely nose from the filter tube to your stillsuit... and you'll bear my sister: St. Alia of the Knife.*

“If you're not the Kwisatz Haderach,” Jessica said, “what--”

“You couldn't possibly know,” he said. “You won't believe it until you see it.”

And he thought: *I'm a seed.*

He suddenly saw how fertile was the ground into which he had fallen, and with this realization, the terrible purpose filled him, creeping through the empty place within, threatening to choke him with grief.

He had seen two main branchings along the way ahead--in one he confronted an evil old Baron and said: “Hello, Grandfather.” The thought of that path and what lay along it sickened him.

The other path held long patches of grey obscurity except for peaks of violence. He had seen a warrior religion there, a fire spreading across the universe with the Atreides green and black banner waving at the head of fanatic legions drunk on spice liquor. Gurney Halleck and a few others of his father's men--a pitiful few--were among them, all marked by the hawk symbol from the shrine of his father's skull.

“I can't go that way,” he muttered. “That's what the old witches of your schools really want.”

“I don't understand you, Paul,” his mother said.

He remained silent, thinking like the seed he was, thinking with the race consciousness he had first experienced as terrible purpose. He found that he no longer could hate the Bene Gesserit or the Emperor or even the Harkonnens. They were all caught up in the need of their race to renew its scattered inheritance, to cross and mingle and infuse their bloodlines in a great new pooling of genes. And the race knew only one sure way for this--the ancient way, the tried and certain way that rolled over everything in its path: jihad.

Surely, I cannot choose that way, he thought.

But he saw again in his mind's eye the shrine of his father's skull and the violence with the green and black banner waving in its midst.

Jessica cleared her throat, worried by his silence. “Then... the Fremen will give us sanctuary?”

He looked up, staring across the green-lighted tent at the inbred, patrician lines of her face. “Yes,” he said. “That's one of the ways.” He nodded. “Yes. They'll call me... Muad'Dib, 'The One Who Points the Way.' Yes... that's what they'll call me.”

And he closed his eyes, thinking: *Now, my father, I can mourn you*. And he felt the tears coursing down his cheeks.

Book Two

MUAD'DIB

= = = = = =

When my father, the Padishah Emperor, heard of Duke Leto's death and the manner of it, he went into such a rage as we had never before seen. He blamed my mother and the compact forced on him to place a Bene Gesserit on the throne. He blamed the Guild and the evil old Baron. He blamed everyone in sight, not excepting even me, for he said I was a witch like all the others. And when I sought to comfort him, saying it was done according to an older law of self-preservation to which even the most ancient rulers gave allegiance, he sneered at me and asked if I thought him a weakling. I saw then that he had been aroused to this passion not by concern over the dead Duke but by what that death implied for all royalty. As I look back on it, I think there may have been some prescience in my father, too, for it is certain that his line and Muad'Dib's shared common ancestry.

- From "In My Father's House," by the Princess Irulan

"Now Harkonnen shall kill Harkonnen," Paul whispered.

He had awakened shortly before nightfall, sitting up in the sealed and darkened stillt ent. As he spoke, he heard the vague stirrings of his mother where she slept against the tent's opposite wall.

Paul glanced at the proximity detector on the floor, studying the dials illuminated in the blackness by phosphor tubes.

“It should be night soon,” his mother said. “Why don't you lift the tent shades?”

Paul realized then that her breathing had been different for some time, that she had lain silent in the darkness until certain he was awake.

“Lifting the shades wouldn't help,” he said. “There's been a storm. The tent's covered by sand. I'll dig us out soon.”

“No sign of Duncan yet?”

“None.”

Paul rubbed absently at the ducal signet on his thumb, and a sudden rage against the very substance of this planet which had helped kill his father set him trembling.

“I heard the storm begin,” Jessica said.

The undemanding emptiness of her words helped restore some of his calm. His mind focused on the storm as he had seen it begin through the transparent end of their stilltent--cold dribbles of sand crossing the basin, then runnels and tails furrowing the sky. He had looked up to a rock spire, seen it change shape under the blast, becoming a low, Cheddar-colored wedge. Sand funneled into their basin had shadowed the sky with dull curry, then blotted out all light as the tent was covered.

Tent bows had creaked once as they accepted the pressure, then--silence broken only by the dim bellows wheezing of their sand snorkel pumping air from the surface.

“Try the receiver again,” Jessica said.

“No use,” he said.

He found his stillsuit's watertube in its clip at his neck, drew a warm swallow into his mouth, and he thought that here he truly began an Arrakeen existence--living on reclaimed moisture from his own breath and body. It was flat and tasteless water, but it soothed his throat.

Jessica heard Paul drinking, felt the slickness of her own stillsuit clinging to her body, but she refused to accept her thirst. To accept it would require awakening fully into the terrible necessities of Arrakis where they must guard even fractional traces of moisture, hoarding the few drops in the tent's catchpockets, begrudging a breath wasted on the open air.

So much easier to drift back down into sleep.

But there had been a dream in this day's sleep, and she shivered at memory of it. She had held dreaming hands beneath sandflow where a name had been written: *Duke Leto Atreides*. The name had blurred with the sand and she had moved to restore it, but the first letter filled before the last was begun.

The sand would not stop.

Her dream became wailing: louder and louder. That ridiculous wailing--part of her mind had realized the sound was her own voice as a tiny child, little more than a baby. A woman not quite visible to memory was going away.

My unknown mother, Jessica thought. *The Bene Gesserit who bore me and gave me to the Sisters because that's what she was commanded to do. Was she glad to rid herself of a Harkonnen child?*

"The place to hit them is in the spice," Paul said.

How can he think of attack at a time like this? she asked herself.

"An entire planet full of spice," she said. "How can you hit them there?" She heard him stirring, the sound of their pack being dragged across the tent floor.

"It was sea power and air power on Caladan," he said. "Here, it's *desert power*. The Fremen are the key."

His voice came from the vicinity of the tent's sphincter. Her Bene Gesserit training sensed in his tone an unresolved bitterness toward her.

All his life he has been trained to hate Harkonnens, she thought. Now, he finds he is Harkonnen... because of me. How little he knows me! I was my Duke's only woman. I accepted his life and his values even to defying my Bene Gesserit orders.

The tent's glowtab came alight under Paul's hand, filled the domed area with green radiance. Paul crouched at the sphincter, his stillsuit hood adjusted for the open desert--forehead capped, mouth filter in place, nose plugs adjusted. Only his dark eyes were visible: a narrow band of face that turned once toward her and away.

"Secure yourself for the open," he said, and his voice was blurred behind the filter.

Jessica pulled the filter across her mouth, began adjusting her hood as she watched Paul break the tent seal.

Sand rasped as he opened the sphincter and a burred fizzle of grains ran into the tent before he could immobilize it with a static compaction tool. A hole grew in the sandwall as the tool realigned the grains. He slipped out and her ears followed his progress to the surface.

What will we find out there? she wondered. *Harkonnen troops and the Sardaukar, those are dangers we can expect. But what of the dangers we don't know?*

She thought of the compaction tool and the other strange instruments in the pack. Each of these tools suddenly stood in her mind as a sign of mysterious dangers.

She felt then a hot breeze from surface sand touch her cheeks where they were exposed above the filter.

"Pass up the pack." It was Paul's voice, low and guarded.

She moved to obey, heard the water literjons gurgle as she shoved the pack across the floor. She peered upward, saw Paul framed against stars. "Here," he said and reached down, pulled the pack to the surface.

Now she saw only the circle of stars. They were like the luminous tips of weapons aimed down at her. A shower of meteors crossed her patch of night. The meteors seemed to her like a

warning, like tiger stripes, like luminous grave slats clabbering her blood. And she felt the chill of the price on their heads.

Chani lowered herself to her knees beside the pad, bent close to Paul's face. She sensed an immediate difference in the air about his face... but it was only the spice, the ubiquitous spice whose odor permeated everything in Fremen life. Still...

"You were not born to the spice as we were," Chani said. "Have you investigated the possibility that his body has rebelled against too much spice in his diet?"

"Allergy reactions are all negative," Jessica said.

She closed her eyes, as much to blot out this scene as because of sudden realization of fatigue. *How long have I been without sleep?* she asked herself. *Too long.*

"When you change the Water of Life," Chani said, "you do it within yourself by the inward awareness. Have you used this awareness to test his blood?"

"Normal Fremen blood," Jessica said. "Completely adapted to the diet and the life here."

Chani sat back on her heels, submerging her fears in thought as she studied Paul's face. This was a trick she had learned from watching the Reverend Mothers. Time could be made to serve the mind. One concentrated the entire attention.

Presently, Chani said: "Is there a maker here?"

"There are several," Jessica said with a touch of weariness. "We are never without them these days. Each victory requires its blessing. Each ceremony before a raid --"

"But Paul Muad'Dib has held himself aloof from these ceremonies," Chani said.

Jessica nodded to herself, remembering her son's ambivalent feelings toward the spice drug and the prescient awareness it precipitated.

"How did you know this?" Jessica asked.

"It is spoken."

“Too much is spoken,” Jessica said bitterly.

“Get me the raw Water of the maker,” Chani said.

Jessica stiffened at the tone of command in Chani's voice, then observed the intense concentration in the younger woman and said: “At once.” She went out through the hangings to send a waterman.

Chani sat staring at Paul. *If he has tried to do this*, she thought. *And it's the sort of thing he might try…*

Jessica knelt beside Chani, holding out a plain camp ewer. The charged odor of the poison was sharp in Chani's nostrils. She dipped a finger in the fluid, held the finger close to Paul's nose.

The skin along the bridge of his nose wrinkled slightly. Slowly, the nostrils flared.

Jessica gasped.

Chani touched the dampened finger to Paul's upper lip.

He drew in a long, sobbing breath.

“What is this?” Jessica demanded.

“Be still,” Chani said. “You must convert a small amount of the sacred water. Quickly!”

Without questioning, because she recognized the tone of awareness in Chani's voice, Jessica lifted the ewer to her mouth, drew in a small sip.

Paul's eyes flew open. He stared upward at Chani.

“It is not necessary for her to change the Water,” he said. His voice was weak, but steady.

Jessica, a sip of the fluid on her tongue, found her body rallying, converting the poison almost automatically. In the light elevation the ceremony always imparted, she sensed the life-glow from Paul -- a radiation there registering on her senses.

In that instant, she knew.

“You drank the sacred water!” she blurted.

“One drop of it,” Paul said. “So small... one drop.”

“How could you do such a foolish thing?” she demanded.

“He is your son,” Chani said.

Jessica glared at her.

A rare smile, warm and full of understanding, touched Paul's lips. “Hear my beloved,” he said. “Listen to her, Mother. She knows.”

“A thing that others can do, he must do,” Chani said.

“When I had the drop in my mouth, when I felt it and smelled it, when I knew what it was doing to me, then I knew I could do the thing that you have done,” he said. “Your Bene Gesserit proctors speak of the Kwisatz Haderach, but they cannot begin to guess the many places I have been. In the few minutes I...” He broke off, looking at Chani with a puzzled frown. “Chani? How did you get here? You're supposed to be... Why are you here?”

He tried to push himself onto his elbows. Chani pressed him back gently.

“Please, my Usul,” she said.

“I feel so weak,” he said. His gaze darted around the room. “How long have I been here?”

“You've been three weeks in a coma so deep that the spark of life seemed to have fled,” Jessica said.

“But it was... I took it just a moment ago and…”

“A moment for you, three weeks of fear for me,” Jessica said.

“It was only one drop, but I converted it,” Paul said. “I changed the Water of Life.” And before Chani or Jessica could stop him, he dipped his hand into the ewer they had placed on the floor beside him, and he brought the dripping hand to his mouth, swallowed the palm-cupped liquid.

“Paul!” Jessica screamed.

He grabbed her hand, faced her with a death's head grin, and he sent his awareness surging over her.

The rapport was not as tender, not as sharing, not as encompassing as it had been with Alia and with the Old Reverend Mother in the cavern... but it was a rapport: a sense-sharing of the entire being. It shook her, weakened her, and she cowered in her mind, fearful of him.

Aloud, he said: "You speak of a place where you cannot enter? This place which the Reverend Mother cannot face, show it to me."

She shook her head, terrified by the very thought.

"Show it to me!" he commanded.

"No!"

But she could not escape him. Bludgeoned by the terrible force of him, she closed her eyes and focused inward -- the-direction-that-is-dark.

Paul's consciousness flowed through and around her and into the darkness. She glimpsed the place dimly before her mind blanked itself away from the terror. Without knowing why, her whole being trembled at what she had seen -- a region where a wind blew and sparks glared, where rings of light expanded and contracted, where rows of tumescent white shapes flowed over and under and around the lights, driven by darkness and a wind out of nowhere.

Presently, she opened her eyes, saw Paul staring up at her. He still held her hand, but the terrible rapport was gone. She quieted her trembling. Paul released her hand. It was as though some crutch had been removed. She staggered up and back, would have fallen had not Chani jumped to support her.

"Reverend Mother!" Chani said. "What is wrong?"

"Tired," Jessica whispered. "So... tired."

"Here," Chani said. "Sit here." She helped Jessica to a cushion against the wall.

The strong young arms felt so good to Jessica. She clung to Chani.

“He has, in truth, seen the Water of Life?” Chani asked. She disengaged herself from Jessica's grip.

“He has seen,” Jessica whispered. Her mind still rolled and surged from the contact. It was like stepping to solid land after weeks on a heaving sea. She sensed the old Reverend Mother within her... and all the others awakened and questioning; “*What was that? What happened? Where was that place?*”

Through it all threaded the realization that her son was the Kwisatz Haderach, the one who could be many places at once. He was the fact out of the Bene Gesserit dream. And the fact gave her no peace.

“What happened?” Chani demanded.

Jessica shook her head.

Paul said: “There is in each of us an ancient force that takes and an ancient force that gives. A man finds little difficulty facing that place within himself where the taking force dwells, but it's almost impossible for him to see into the giving force without changing into something other than man. For a woman, the situation is reversed.”

Jessica looked up, found Chani was staring at her while listening to Paul.

“Do you understand me, Mother?” Paul asked.

She could only nod.

“These things are so ancient within us,” Paul said, “that they're ground into each separate cell of our bodies. We're shaped by such forces. You can say to yourself, 'Yes, I see how such a thing may be.' But when you look inward and confront the raw force of your own life unshielded, you see your peril. You see that this could overwhelm you. The greatest peril to the Giver is the force that takes. The greatest peril to the Taker is the force that gives. It's as easy to be overwhelmed by giving as by taking.”

“And you, my son,” Jessica asked, “are you one who gives or one who takes?”

“I'm at the fulcrum,” he said. “I cannot give without taking and I cannot take without…” He broke off, looking to the wall at his right.

Chani felt a draft against her cheek, turned to see the hangings close.

‘It was Otheym,’ Paul said. ‘He was listening.’

Accepting the words, Chani was touched by some of the prescience that haunted Paul, and she knew a thing-yet-to-be as though it already had occurred. Otheym would speak of what he had seen and heard. Others would spread the story until it was a fire over the land. Paul-Muad’Dib is not as other men, they would say. There can be no more doubt. He is a man, yet he sees through to the Water of Life in the way of a Reverend Mother. He is indeed the Lisan al-Gaib.

Appendix II: My translation

Ze hebben een weg voor ons voorbereid in de woestijn, hield Jessica zichzelf voor. *Maar hoe is het mogelijk dat hij van de Missionaria Protectiva afweet?* Het kostte haar steeds meer moeite om haar doodsangst voor die overweldigende vreemdheid in Paul te bedwingen.

Hij bestudeerde haar donkere schaduw, kon met zijn nieuwe bewustzijn haar angst en al haar reacties waarnemen, alsof ze uitgelijnd stond in verblindend licht. Hij begon een klein beetje medeleven voor haar te voelen.

'Het is onmogelijk uit te leggen wat voor dingen er hier allemaal kunnen gebeuren[1],' zei hij. 'Ik kan het mezelf niet eens uitleggen, al heb ik ze gezien. Dit áánvoelen[2] van de toekomst – ik lijk het niet onder controle te hebben. Het gebeurt gewoon[3]. De nabije toekomst – zeg, een jaar – ik kan er delen van zien… het[4] is een weg zo breed as onze Hoofdstraat op Caladan. Sommige plekken kan ik niet zien… overschaduwde plekken… alsof hij achter een heuvel ligt' (weer moest hij denken aan het oppervlak van een wapperende doek) '… en de weg[5] vertakt…'

---

[1] Ik heb hier het werkwoord 'tell' vertaald met uitleggen omdat ik het Nederlandse 'vertellen' niet de juiste connotatie vond hebben: 'Ik kan het je niet vertellen' geeft de indruk dat je het er helemaal niet over kunt hebben, terwijl hij er in deze passage verder wel op ingaat. Hij kan echter niet echt uitleggen hoe het in elkaar zit omdat het zijn en Jessica's verstand te boven gaat. Ook heb ik 'I can't begin' weggelaten omdat dat in het Nederlands moeizaam klinkt. 'Ik kan niet beginnen je te vertellen'.

[2] Op meerdere plaatsen in de tekst heb ik de nadruk die in de brontekst duidelijk wordt gemaakt door het desbetreffende word schuin te drukken, vervangen door de meer Nederlandse manier van het toevoegen van accenten. Dit heb ik echter niet elke keer gedaan: ik heb bij elk afzonderlijk gebruik van nadruk in de brontekst gekeken of dit ook in de doeltekst nodig was of dat de nadruk al duidelijk werd uit de zinsstructuur of de context.

[3]. Hier heb ik ervoor gekozen 'the thing' weg te laten omdat het naar mijn mening niet duidelijk verwijst naar het zien van de toekomst en het feit dat Paul het niet onder controle heeft. 'Ding' klinkt in het Nederlands erg vaag en informeel en je zou het dan ook niet snel gebruiken om te verwijzen naar zoiets belangrijks.

[4] 'Het' heb ik hier toegevoegd om duidelijk te maken dat Paul niet letterlijk een brede weg ziet in zijn toekomst, maar dat zijn toekomst een brede weg ís.

[5] 'De weg' is iets dat in dit fragment nog vaak op een metaforische manier terug zal komen. Hier herhaal ik het nog een keer om duidelijk te maken dat het over deze 'weg' gaat. Bij een vertaling als 'er zijn vertakkingen' is vrij onduidelijk waar vertakkingen van zijn.

Hij werd stil toen de herinnering aan dit zíén hem vervulde. Geen van zijn voorspellende dromen, geen van de ervaringen in zijn leven had hem echt voorbereid op de manier waarop de sluiers totaal waren weggerukt, waardoor de naakte tijd bloot kwam te liggen.

Toen hij daaraan terugdacht, zag hij ook zijn eigen vreselijke lot – de druk van zijn leven breidde zich uit en bolde op als een luchtbel… de tijd trok zich ervoor terug[6]…

Jessica vond het bedieningspaneel van het gloeischerm van de tent en activeerde hem[7].

Zwak groen licht verdrong de schaduwen en verlichtte[8] haar angst. Ze keek naar Pauls gezicht, naar zijn ogen – die naar binnen gerichte starende blik. Ze wist waar ze die blik eerder had gezien: op afbeeldingen van rampen – op de gezichten van verhongerde en verminkte kinderen. Hun ogen waren bodemloze putten, hun monden harde strepen, hun wangen ingevallen.

Zo ziet de blik van een vreselijk besef eruit, dacht ze, *de blik van iemand die gedwongen bewust wordt gemaakt van zijn eigen sterfelijkheid*[9].

Hij was inderdaad geen kind meer.

Het onderliggende belang van zijn woorden begon haar gedachten over te nemen, schoof alle andere zaken opzij. Paul kon vooruit zien, en dat kon hun helpen te ontsnappen.

‘Er is een manier om aan de Harkonnens te ontkomen,’ zei ze.

---

[6] Deze constructie heb ik actiever gemaakt omdat dat een sterker beeld vormt: Paul ziet het op dat moment met zijn speciale bewustzijn, dus dan is dit een meer logische manier om het te beschrijven.

[7] De Engelse zin, ‘Jessica found the tent's glowtab control, activated it’ heeft een structuur die in het Nederlands niet gebruikt wordt. Herbert maakt vaker gebruik van dit soort constructies. In de meeste gevallen heb ik ervoor gekozen het woord ‘en’ toe te voegen om de constructie in het Nederlands correct te maken. Ook moest ik ‘the tent’s glowtab control’ hier vertalen met ‘het bedieningpaneel van het gloeischerm van de tent’ om de tent en het bedieningspaneel niet de personifiëren.

[8] Ik heb hier specifiek gekozen voor het werkwoord ‘verlichten’ omdat dat een mooi effect geeft omdat de zin ook over letterlijk licht gaat.

[9] Hier heb ik ‘de blik’ een keer herhaald om te verduidelijken dat het een keer gaat om ‘de blik van een besef’ (het concept) en een keer om ‘de blik van een mens’ (de letterlijke gezichtsuitdrukking).

‘De Harkonnens!’ riep hij honend. ‘Zet die monsterlijke ménsen toch uit je hoofd.’ Hij staarde zijn moeder aan en keek naar de trekken van haar gezicht bij het licht van het gloeischerm. Die trekken verraadden wie ze was[10].

Ze zei: ‘Je kunt iemand niet zomaar een mens noemen, zonder-’

‘Wees er maar niet zo zeker van dat jij weet waar je de grens moet trekken,’ zei hij. ‘We dragen ons verleden met ons mee. En, moederlief, er is iets dat je niet weet, maar wel moet weten – wíj zijn Harkonnens.’

Haar geest deed iets angstaanjagends: hij werd leeg, alsof hij alle gewaarwordingen buiten moest sluiten. Maar Pauls stem ging gewoon op die zelfde onverzettelijke snelheid door en sleurde haar mee.

‘Zodra je een spiegel ziet, moet je je gezicht bestuderen – bestudeer nu het mijne. Als je het toelaat, kun je de tekenen zien. Zie mijn handen, mijn bouw. En als dat je allemaal niet overtuigt, neem het dan van mij aan. Ik ben in de toekomst geweest, ik heb een document bestudeerd, ik heb een plek gezien, ik heb alle informatie. Wij zijn Harkonnens.’

‘Een… afvallige tak van de familie,’ zei ze. ‘Zo is het toch? Een of andere neef van de Harkonnens die-’

‘Je bent de dochter van de Baron zelf,’ zei hij, en hij keek hoe ze haar handen naar haar mond bracht. ‘De Baron heeft van vele geneugten geproefd in zijn jeugd, en heeft zich eenmaal laten verleiden. Maar dat was voor de genetische doeleinden van de Bene Gesserit, door een van jullie[11].’

De manier waarop hij ‘jullie’ zei, kwam hard aan. Maar het zette haar wel aan het denken en ze kon zijn woorden niet ontkennen. Heel veel betekenisloze losse eindjes uit haar

---

[10] Het gaat er hier al om dat de trekken van Jessica’s gezicht laten zien dat ze familie is van de Harkonnens. Als ik de vertaling ‘De trekken verraadden haar’ had gebruikt, had het meer geklonken alsof haar gezichtsuitdrukking had verraadden dat ze loog of iets dergelijks.

[11] Hier was het niet nodig om de nadruk uit de brontekst over te nemen omdat ze volgende zin al duidelijk maakt dat de nadruk er is, door te verwijzen naar de manier waarop Paul het woord gebruikte.

verleden strekten zich uit en klikten nu. De dochter die de Bene Gesserit hadden gewild was niet bedoeld om de oude vete tussen de Atreides en de Harkonnen te beëindigen, maar om een genetische factor in hun lijnen te herstellen. Maar welke? Ze zocht wanhopig naar een antwoord.

Alsof hij in haar geest kon kijken, zei Paul: 'Ze dachten dat ze naar mij op zoek waren. Maar ik ben niet wat ze hadden verwacht en ik ben te vroeg gekomen. En zíj weten het niet.'

Jessica bracht geschokt haar handen naar haar mond. *Grote Moeder! Hij is de Kwisatz Haderach!*

Ze voelde zich naakt en kwetsbaar in zijn aanwezigheid[12]. Ze realiseerde zich op dat moment dat hij naar haar keek met ogen waarvoor weinig verborgen kon blijven. En dat, wist ze, lag ten grondslag aan haar angst.

'Je denkt dat ik de Kwisatz Haderach ben,' zei hij. 'Zet dat uit je gedachten. Ik ben iets onverwachts.'

Ik moet contact zoeken met een van de ordes, dacht ze. *Misschien staat er in de voortplantingsindex[13] wat er is gebeurd.*

'Ze zullen niet van mijn bestaan afweten tot het te laat is,' zei hij.

Ze wilde hem afleiden. Ze liet haar handen zakken en zei: 'Kunnen we bij de Vrijmens[14] terecht?'

---

[12] Deze iets langere zin heb ik in tweeën gesplitst omdat hij, wanneer hij letterlijk vertaald wordt, langer uitvalt dan de Engelse zin in de brontekst. Omdat Herbert over het algemeen vrij korte zinnen gebruikt, wilde ik mijn vertaalde zinnen ook niet te lang maken.

[13] Mating index zou op twee manieren vertaald kunnen worden: 'paringsindex' of 'voortplantingsindex'. Allebei klinken ze erg klinisch maar ik heb gekozen voor 'voortplantingsindex' omdat 'paringsindex' me te zeer aan het fokken van dieren doet denken. Dit lijkt ook wel erg op wat de Bene Gesserit doen, maar omdat ze eerder in het boek zo sterk hamerden op 'menselijkheid' en het onderscheid tussen mensen en beesten, vond ik 'voortplantingsindex' beter passen. Dat klinkt ook gedwongen en verre van romantisch, maar zonder de sterke dierlijke associatie.

[14] De term 'Fremen' uit de brontekst heeft de associatie met mensen (-men) en met vrijheid. De Fremen leven als enige niet onder het juk van het Keizerrijk. In het Nederlands wilde ik dus ook zeker het idee van de vrijheid behouden. Ik wilde niet letterlijk het woord 'mensen' of 'mannen' gebruiken omdat dat niet vervreemdend genoeg klonk. Ik ben gegaan voor Vrijmen (met de klemtoon op de tweede helft van het woord) als enkelvoud

‘De Vrijmens hebben een spreekwoord, waarvan ze zeggen dat het van Shai-hulud, Vadertje Eeuwigheid, afkomstig is,’ zei hij. ‘Ze zeggen: “Wees bereid om alles wat op je pad komt, te waarderen[15].”’

En hij dacht: *Ja, lieve moeder – bij de Vrijmens. Je zult hun blauwe ogen overnemen, en je zult een eeltplek naast je mooie neusje krijgen vab de filterslang van je distilpak… en je zult mijn zuster baren: St Alia van het Mes*.

‘Als je niet de Kwisatz Haderach bent,’ zei Jessica, ‘wat-‘

‘Dat kun je niet bevatten,’ zei hij. ‘Je zult het niet geloven tot je het ziet.’

En hij dacht: *ik ben een zaadje*.

Opeens zag hij hoe vruchtbaar de aarde was waarin hij was terechtgekomen, en toen hij zich dit realiseerde, werd hij vervuld door een vreselijk gevoel van noodlottigheid, dat door de leegte binnenin hem kroop en ervoor zorgde dat hij bijna stikte van verdriet[16].

Hij had de twee voornaamste zijwegen gezien op het pad dat voor hem lag. Op de ene zijweg confronteerde hij de kwaadaardige oude Baron en zei hij: ‘Hallo, Grootvader.’ Hij gruwelde van de gedachte aan dat pad en waar het naar leidde.

Op het andere pad waren grote delen grijs en onduidelijk, met af en toe uitspattingen van geweld. Hij had daar een krijgshaftig vertrouwen gezien, een vuur dat zich door het universum verspreidde onder de groen-met-zwarte vlag van Atreides, gevoerd onder de legioenen van fanaten die te veel specerijendrank hadden gedronken. Gurney Halleck en nog wat mannen van zijn vader – een meelijwekkend klein aantal – waren bij hen. Ze droegen allemaal het symbool van de havik dat op het grafteken met de schedel van zijn vader stond.

---

en Vrijmens als meervoud. De meervoudsvorm –s komt weinig voor in het Nederlands, wat vervreemdend werkt, en ik behoud beide associaties.

[15] Deze constructie klinkt in het Nederlands natuurlijker dan ‘alles wat je tegenkomt’ en zo verbind ik het weer met de vaker terugkomende metafoor van de weg/het pad dat Paul bewandelt.

[16] Dit is een voorbeeld van een langere zin waarbij ik heb besloten hem niet op te splitsen. In de brontekst is hij ook lang en in de doeltekst brengt hij op deze manier naar mijn mening het gevoel van hopeloosheid en verdriet het beste over.

‘Die kant kan ik niet op,’ mompelde hij. ‘Dat zouden die oude heksen van jouw orde het liefst hebben.’

‘Ik begrijp je niet, Paul,’ zei zijn moeder.

Hij bleef stil en dacht na als het zaadje dat hij was. Hij was zich nu bewust van de manier waarop het voortbestaan van het menselijk ras veilig gesteld kon worden[17]. Eerst had hij dit bewustzijn beschouwd als een vreselijk noodlot. Hij realiseerde zich dat hij de Bene Gesserit, de Keizer en zelfs de Harkonnens niet meer kon haten. Ze werden allen meegesleept in de stroom van het verlangen het versplinterde erfgoed van hun ras te vernieuwen, om hun bloedlijnen te kruisen, samen te voegen en met elkaar te vermengen tot er een grote nieuwe genenpool ontstond. En de menselijkheid kende maar een manier waarop dit zeker zou lukken – de oude manier, de beproefde manier waarmee alles werd vernietigd: jihad[18].

Dat pad mag ik onder geen beding kiezen, dacht hij.

Maar in zijn gedachten zag hij weer het grafteken met zijn vaders schedel en het geweld onder de groen-met-zwarte vlag, die in het midden wapperde.

Jessica schraapte haar keel, ontstemt door zijn stilte. ‘Dus… de Vrijmens zullen ons asiel verlenen?’

Hij keek op en staarde door de groenverlichte tent naar de aristocratische trekken van haar gezicht, trekken die het resultaat van inteelt waren[19]. ‘Ja,’ zei hij. ‘Eén van de wegen

---

[17] Het concept van ‘race consciousness’ is iets dat echt bij de mensen uit de tijd van *Dune* hoort. ‘Race’ slaat hier op het menselijk ras, wat door de jaren heen is verslechterd door inteelt en andere negatieve zaken. De Bene Gesserit hebben als doel gezonde mensen uit belangrijke families met elkaar te kruisen om het voortbestaan van een krachtig menselijk ras veilig te stellen. In het Nederlands wekt ‘rasbewustzijn’ of ‘bewustzijn van ras’ niet direct de associatie met de menselijkheid. In mijn vertaling heb ik het dan ook wat geëxpliciteerd om te verduidelijken wat er hier precies bedoeld wordt.

[18] Hoewel ik ervoor gekozen heb dit woord uit de brontekst te behouden, heeft het vandaag de dag (zowel in Nederland als in de rest van de wereld) een andere connotatie dan het had in 1965, toen de brontekst werd gepubliceerd. in de jaren 60 werd ‘jihad’ nog niet gebruikt voor terroristische aanslagen op de westerse wereld

[19] ‘Inbred’ heeft geen Nederlandse vertaling die uit één woord bestaat. Daarom heb ik Jessica’s aristocratische trekken naar voren gehaald en in het tweede deel van de zin verwezen naar het feit dat deze trekken het resultaat zijn van inteelt.

leidt daarnaartoe[20].' Hij knikte. 'Ja. Ze zullen me… Muad'Dib, 'Hij Die De Weg Wijst' noemen. Ja… Zo zullen ze me noemen.'

Hij sloot zijn ogen en hij dacht: *Vader, nu kan ik om je rouwen*. En hij voelde de tranen over zijn wangen stromen.

Boek twee

Muad'Dib

Toen mijn vader, de Padishah-keizer, hoorde over de dood van hertog Leto en de manier waarop hij was omgekomen, werd hij woedender dan wij hem ooit eerder hadden gezien. Hij gaf de schuld aan mijn moeder en het verdrag dat hem had gedwongen een Bene Gesserit op de troon te zetten. Hij gaf het Gilde en de boosaardige oude Baron de schuld. Hij gaf iedereen om zich heen de schuld, zelfs mij, omdat ik volgens hem ook een heks was[21]. En toen ik hem probeerde te troosten door te zeggen dat het was voltrokken[22] volgens een oude wet van zelfbehoud waar zelfs de aloude heersers zich aan gehouden hadden, snauwde hij me af en vroeg hij me of ik soms dacht dat hij een zwakkeling was. Toen begreep ik dat hij niet overstuur was door de dode hertog, maar door wat die dood betekende voor iedereen van koninklijk bloed. Nu ik erop terugkijk, denk ik dat mijn vader het toekomstzicht misschien ook had, want het is zeker dat hij gemeenschappelijke voorouders deelde met Muad'Dib.

-UIT 'IN HET HUIS VAN MIJN VADER' DOOR PRINSES IRULAN

---

[20] Ook hier heb ik Pauls weg weer benadrukt om de metafoor te verduidelijken.

[21] Ik heb hier gekozen voor 'omdat ik volgens hem ook een heks was' in plaats van 'omdat ik volgens hem een heks was als alle anderen' omdat het anders niet duidelijk is dat 'alle anderen' een verwijzing is naar de Bene Gesserit (en dus ook de vrouw van de Keizer) en niet naar iedereen, inclusief het eerder genoemde Gilde en de Baron. Door de verwoording 'ook een heks' verwijst het duidelijker naar de Bene Gesserit, die in het boek vaker heksen genoemd worden.

[22] Hertog Leto pleegde zelfmoord in gevangenschap en trachtte daarbij ook de Baron om te brengen. Ik kon dus geen werkwoorden gebruiken die leken te verwijzen naar een moord.

‘Nu zal de ene Harkonnen de andere doden[23],’ fluisterde Paul.

Hij was vlak voor zonsondergang wakker geworden en ging rechtop zitten in de afgesloten, donkere distiltent. Terwijl hij sprak, hoorde hij zijn moeder zachtjes bewegen aan de andere kant van de tent, waar zij sliep.

Paul keek naar de nabijheidsdetector op de grond. Hij bestudeerde de wijzerplaten die in het donker verlicht werden door fosforbuisjes.

‘Het zal al wel bijna nacht zijn,’ zei zijn moeder. ‘Haal de tentschermen maar omhoog.’

Toen besefte Paul zich dat haar ademhaling al een tijdje anders had geklonken, dat ze daar stil in het donker had gelegen tot ze zeker wist dat hij wakker was.

‘Het zou niet helpen om de schermen omhoog te doen,’ zei hij. ‘Het heeft gestormd. De tent is bedolven onder het zand. Ik zal ons er zo uitgraven.’

‘Er is nog geen teken van Duncan?’

‘Geen enkel.’

Paul wreef gedachteloos over de hertogelijke zegelring om zijn duim. Opeens begon hi te trillen van woede, woede tegen de essentie van deze planeet die medeverantwoordelijk was voor de dood van zijn vader.

‘Ik hoorde het toen de storm begon,’ zei Jessica.

De simpele betekenisloosheid van haar woorden hielp hem wat te kalmeren. Hij dacht terug aan de storm, die hij had zien beginnen door de doorzichtige kant van hun distiltent – hij had koude stroompjes zand het bekken in zien druipen, en vervolgens hadden gootjes en sporen de hemel doen rimpelen[24]. Hij had een hoge stenen piek van vorm zien veranderen

[23] Ik heb gekozen voor deze vertaling in plaats van ‘Nu zal Harkonnen Harkonnen doden’ omdat ik niet twee keer achter elkaar het woord Harkonnen wilde gebruiken.
[24] Dit is een heel beeldend stuk tekst maar in de brontekst is niet altijd even duidelijk wat er wordt bedoeld. In mijn vertaling heb ik de constructie actiever gemaakt door Paul toe te voegen en te beschrijven wat hij zag.

door de knal. Hij veranderde in een lage wigvorm met een oranjegele[25] kleur. Het zand dat hun bekken in was gedropen had de hemel eerst dof bruingeel gekleurd en daarna al het licht opgeslokt toen de tent werd bedolven.

De druk van het zand had de tentstokken even doen kraken, maar daarna was het enige geluid het piepen van hun zandsnorkel die lucht van de oppervlakte naar binnen pompte.

'Probeer de ontvanger nog eens,' zei Jessica.

'Dat heeft geen zin,' zei hij.

Hij haalde het waterslangetje van zijn distilpak uit de clip bij zijn nek, nam een slok warm water en realiseerde zich toen dat hij hier begon aan een echt Arrakeens bestaan – hij leefde nu op herwonnen vocht uit zijn eigen adem en lichaam. Het water was verschaald en smakeloos, maar het verzachtte zijn keel.

Jessica hoorde Paul drinken en voelde haar eigen distilpak vochtig tegen haar lichaam plakken, maar ze weigerde toe te geven aan haar dorst. Als ze haar dorst accepteerde, zou ze moeten toegeven dat ze echt op Arrakis was, waar ze alle sporen van water moesten bewaken, de paar druppels in de opvangholtes van de tent moesten koesteren en geen ademtocht mochten verspillen in de open lucht.

Het zou zo veel makkelijker zijn om weer in de slaap te vallen.

Maar ze had gedroomd tijdens deze slapende dag, en ze rilde toen ze daaraan terugdacht. Ze had haar gedroomde handen onder een kolkende rivier van zand gehouden. Er had een naam in het zand geschreven gestaan: *Hertog Leto Atreides*. De naam zonk weg in het zand en ze had geprobeerd hem opnieuw te schrijven, maar de eerste letter liep alweer vol voor ze de laatste had geschreven.

---

[25] Hier wordt in de brontekst de term 'Cheddar-colored' gebruikt. Ik wilde in mijn vertaling geen buitenlandse kaas (die ook nog eens in veel verschillende kleuren komt) gebruiken om een kleur te beschrijven. De kleur die het vaakst met Cheddarkaas wordt geassocieerd is een fel oranjegeel, dus ben ik voor die vertaling gegaan.

Het zand hield niet op[26].

Haar droom werd een schreeuw: steeds harder en harder. Dat belachelijke geschreeuw – een deel van haar geest had zich gerealiseerd dat zíj het was, schreeuwend toen ze een klein kind was, haast nog een baby. Een vrouw die ze zich nét niet kon herinneren, was bezig te vertrekken[27].

Mijn onbekende moeder, dacht Jessica. *De Bene Gesserit die mij baarde en me aan het Zusterschap gaf omdat dat haar bevolen was. Was ze blij dat ze van haar Harkonnen-kind afkon?*

'We moeten ze raken in het specerij[28],' zei Paul.

Hoe kan hij nú aan een aanval denken? vroeg ze zich af.

'De hele planeet zit vol specerij,' zei ze. 'Hoe kun je ze daar raken?'

Ze hoorde hem bewegen, en toen hoorde ze het geluid van hun rugzak die over de vloer van de tent sleepte.

'Op Caladan waren het zeemacht en luchtmacht,' zei hij. 'Hier is het woestijnmacht. De Vrijmens zijn de sleutel.'

Zijn stem kwam bij de sluiting[29] van de tent uit de buurt. Dankzij haar Bene Gesserit-training voelde ze aan dat hij een onverwerkte bitterheid jegens haar koesterde.

---

[26] Ik heb voor deze vertaling gekozen omdat het zo zowel slaat op het zand in Jessica's droom dat blijft stromen en Leto's naam blijft uitwissen als op het zand van Arrakis, de planeet die helemaal bestaat uit woestijnen en waar Jessica en Paul vastzitten.

[27] Toen ik dit stuk las in de brontekst dacht ik eerst dat het symbolisch was: dat Jessica zichzelf zag als een klein huilend kind omdat haar moeder haar verlaten had. Toen besefte ik me dat het een letterlijke herinnering is: Jessica herinnert zich dat haar moeder haar achterliet bij de Bene Gesserit. Ik heb dan ook geprobeerd in mijn vertaling duidelijk genoeg te maken dat Jessica's droom hier overgaat tot het herleven van een herinnering.

[28] De *spice* is een poederige, geestverruimende substantie die door de zandwormen wordt gecreëerd en alleen op Arrakis voorkomt. De volgende vertalingen waren mogelijk: kruid, kruiderij en specerij. Kruid en kruiderij wees ik meteen af omdat die te 'groen' en plantaardig klonken. Specerij past veel beter omdat dat de poederige associatie heeft. De *spice* wordt in het boek meerdere keren vergeleken met kaneel, wat me uiteindelijk voor *specerij* deed kiezen.

[29] Het Engelse 'sphincter' betekent letterlijk 'kringspier', wat ook iets zegt over de vorm van de uitgang van de tent. De connotaties van het woord kringspier zijn voor mij echter te gekleurd om die vertaling hier te gebruiken. 'Sluiting' is een neutraler woord dat desondanks een duidelijk beeld oproept.

Hij is zijn hele leven getraind om de Harkonnens te haten, dacht ze. *Nu komt hij erachter dat hij zelf een Harkonnen is… aan mijn kant*[30]*. Wat weet hij toch weinig van me! Ik was de enige vrouw in het leven van mijn hertog. Ik accepteerde zijn leven en zijn waarden, zelfs als ze tegen mijn bevelen van de Bene Gesserit ingingen.*

Paul raakte het gloeischerm van de tent aan en een zacht groen licht verlichtte de koepelvormige ruimte. Hij hurkte bij de tentsluiting. Hij had zijn capuchon aangepast aan de open woestijn – zijn voorhoofd was bedekt, zijn mondfilter zat op zijn plaats en zijn neuspluggen waren goed afgesteld. Alleen zijn donkere ogen waren zichtbaar: een smalle streep van zijn gezicht, die naar haar keek en toen weer wegdraaide.

'Bereid je voor om naar buiten te gaan,' zei hij, en de filter vervormde zijn stem.

Jessica trok de filter over haar mond en begon haar capuchon af te stellen terwijl ze toekeek hoe Paul het zegel van de tent verbrak.

Het zand maakte een schrapend geluid toen hij de sluiting opende. Een straaltje zand stroomde de tent in voor hij het onbeweeglijk kon maken met een statisch compactieapparaat. Het instrument stabiliseerde de zandkorrels en er ontstond een gat in de muur. Hij glipte naar buiten en ze luisterde hoe hij zich naar het oppervlak verplaatste.

Wat zullen we daar buiten aantreffen? vroeg ze zich af. *Harkonnentroepen en de Sardaukar, die gevaren moeten we in elk geval verwachten. Maar hoe zit het met de gevaren waar we niets van weten?*

Ze dacht aan het compactieapparaat en aan de andere vreemde werktuigen in de rugzak. Die leken haar opeens allemaal tekens van een mysterieus gevaar.

---

[30] 'Because of me' kan op twee manieren geïnterpreteerd worden: het is Jessica's schuld dat Paul erachter komt dat hij zelf een Harkonnen is, of het is Jessica's 'schuld' dat Paul een Harkonnen is. De tweede interpretatie is hier juist: Paul is een Harkonnen aan zijn moeders kant, omdat Jessica de dochter van de Baron is. De ambiguïteit wilde ik in mijn vertaling vermijden. Met deze vertaling is duidelijk wat er precies wordt bedoeld.

Het zand aan het oppervlak zorgde voor een hete wind die ze voelde op haar wangen daar waar ze door de filter werden vrijgelaten.

'Geef de rugzak eens aan.' Het was de stem van Paul, laag en behoedzaam.

Ze gehoorzaamde hem snel en hoorde de literjons[31] vol water klotsen toen ze de rugzak over de vloer schoof. Ze keek omhoog en zag Paul, afgetekend tegen de sterrenhemel. 'Hier,' zei hij. Hij reikte naar beneden en trok de rugzak naar het oppervlak.

Nu zag ze alleen nog de sterren door het gat. Ze leken wel de lichtende lopen van wapens die op haar gericht waren. Een meteorenzwerm streepte langs haar deel van de nachtelijke hemel. De meteoren kwamen haar voor als een waarschuwing, als tijgerstrepen, als lichtgevende grafstenen die haar bloed deden stollen[32]. Ze kreeg het koud toen ze dacht aan de prijs op hun hoofden.

---

[31] Literjons lijken in *Dune* een soort flessen te zijn waar een liter water in past. De vertaling 'literfles' ligt dus voor de hand, maar omdat ik met mijn vertaling probeer vast te houden aan Darko Suvins concepten van *estrangement* en *cognition*, heb ik besloten het woord 'literjons' uit de brontekst te behouden. Een 'literjon' is een concept dat alleen in de wereld van *Dune* voorkomt, dus lezers van de brontekst zullen ook niet precies weten wat het is. Op deze manier hou ik het in de vertaling net zo vervreemdend als het in de brontekst is.

[32] Een 'grave slat' lijkt geen bestaand concept te zijn: als ik het opzoek, vind ik alleen deze passage uit *Dune*. Met de rest van deze passage roept Herbert een heel duidelijk beeld op, maar ik wist niet goed wat ik met 'grave slats' aan moest. De letterlijke vertaling 'graflatten' slaat nergens op. Ik ben uiteindelijk voor 'grafstenen' gegaan om het beeld van graven te behouden en omdat grafstenen zeker over kunnen komen als een waarschuwing voor iemand die erg bang is voor de dood.

Fragment 2

Chani ging naast het matras op haar knieën zitten en boog zich dicht naar Pauls gezicht toe. Ze voelde meteen een verandering in de lucht rond zijn gezicht… maar het was de specerij maar, de alomtegenwoordige specerij waarvan de geur elk aspect van het Vrijmen-leven doordrong. Maar toch…

'Jullie zijn niet opgegroeid onder de invloed van het specerij[33],' zei Chani. 'Heb je onderzocht of zijn lichaam misschien protesteert tegen de hoeveelheid specerij die hij binnenkrijgt?'

'De uitslagen van de allergietesten zijn allemaal negatief.' zei Jessica.

Ze sloot haar ogen, zowel om dit tafereel niet meer te hoeven zien als omdat ze zich opeens realiseerde hoe moe ze was. *Hoe lang heb ik al niet meer geslapen?* vroeg ze zich af. *Te lang.*

'Als je het Levenswater[34] omzet,' zei Chani, 'gebruik je het bewustzijn dat van binnenin jezelf komt. Heb je dit bewustzijn gebruikt om zijn bloed te testen?'

'Het is normaal Vrijmenbloed,' zei Jessica. 'Helemaal aangepast aan het eten en het leven van hier.'

Chani leunde achterover op haar hielen en duwde haar angsten weg terwijl ze Pauls gezicht bestudeerde. Het was een handigheidje dat ze had geleerd door de Eerwaarde Moeders te observeren. Door al haar aandacht op één ding te concentreren, kon ze de tijd zelf dwingen haar geest te dienen[35].

---

[33] 'Born to the spice' klinkt symbolischer dan de vertaling die ik hier heb, maar ik heb geen Nederlandse vertaling kunnen vinden die even mooi klonk maar toch de daadwerkelijke betekenis behield.

[34] Ik heb de vertaling 'Levenswater' gekozen in plaats van 'Water des Levens' omdat ik een modern klinkende vertaling wilde maken.

[35] Deze zin bestaat in de brontekst uit twee zinnen. Ik heb ze hier samengevoegd omdat dat soepeler klinkt en ik het zo bij Chani kan houden. In de brontekst zijn de twee zinnen algemener door het gebruik van een passieve constructie en het gebruik van 'one'. Ik wilde geen gebruik maken van 'men' als vertaling van 'one' dus heb ik de constructie persoonlijker gemaakt.

Al snel vroeg Chani: 'Is er hier ergens een schepper[36]?'

'Er zijn er meerdere,' zei Jessica vermoeid. 'Tegenwoordig zitten we nooit zonder. Elke overwinning moet door ze gezegend worden. Bij elke ceremonie voor een rooftocht-'

'Maar Paul Muad'Dib houdt zich afzijdig bij die ceremoniën,' zei Chani.

Jessica knikte in zichzelf toen ze zich herinnerde hoe ambivalent Paul zich opstelde tegenover het bedwelmende specerij en het voorspellend bewustzijn dat het met zich mee bracht.

'Hoe wist jij dat?' vroeg Jessica.

'Het is voorzegd.'

'Er wordt teveel gezegd,' zei Jessica bitter.

'Breng me het onbewerkte[37] Water van de schepper,' zei Chani.

Jessica verstijfde toen ze de commanderende toon in Chani's stem hoorde, maar toen ze de intense concentratie van de jongere vrouw zag, zei ze: 'Onmiddellijk.' Ze liep door de wandtapijten naar buiten om een waterhaler te sturen.

Chani bleef zitten en staarde naar Paul[38]. *Als hij dit heeft geprobeerd…* dacht ze. *Het zou wel wat voor hem zijn om dit te proberen…*

Jessica knielde naast Chani en stak een gewone kan uit het kamp naar haar uit. De sterke, geladen geur van het gif prikte in Chani's neusgaten. Ze doopte een vinger in de vloeistof en hield hem dicht bij Pauls neus.

---

[36] Er waren veel verschillende mogelijkheden voor het vertalen van 'maker'. Ik heb gekozen voor 'schepper' omdat de Fremen de zandwormen daadwerkelijk als goden zien, wat een religieuze connotatie wenselijk maakt. 'Maker' vond ik in het Nederlands ook teveel klinken alsof de wormen arbeiders waren.

[37] Ik heb gekozen voor 'onbewerkt' in plaats van 'rauw' als vertaling van het 'raw' uit de brontekst. 'Rauw' heeft teveel de associatie met voedsel, waardoor het klinkt als Water van de Schepper dat niet gekookt is. 'Onbewerkt' heeft meer de associatie dat er nog helemaal niets mee is gedaan, wat ook zo is.

[38] Ik heb ervoor gekozen deze werkwoordsconstructie op te splitsen en te koppelen met het woord 'en' omdat ik 'Chani zat naar Paul te staren' te informeel vond klinken. Het zitten is hier een daadwerkelijke actie in plaats van gewoon een hulpwerkwoord.

De huid op zijn neusbrug rimpelde een beetje. Langzaam sperde zijn neusgaten zich open.

Jessica snakte naar adem.

Chani raakte met haar vochtige vinger Pauls bovenlip aan.

Hij haalde diep en snikkend adem.

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg Jessica op eisende toon.

‘Stil,’ zei Chani. ‘Je moet wat van het gewijde water omzetten[39]. Snel!’

Zonder te aarzelen, omdat ze ondertoon van het bewustzijn in Chani’s stem hoorde, bracht Jessica de kan naar haar mond en nam een kleine slok.

Pauls ogen schoten open. Hij keek omhoog naar Chani.

‘Ze hoeft het Water niet om te zetten,’ zei hij. Zijn stem was zwak maar vast.

Jessica, met het beetje vloeistof nog op haar tong, merkte dat haar lichaam in actie kwam en het gif bijna meteen omzette. Dankzij het gevoel van verlichting dat de ceremonie haar altijd gaf, voelde ze Pauls levensgloed – een straling die ze oppikte met haar zintuigen.

Op dat ogenblik wist ze het.

‘Je hebt het gewijde water gedronken!’ flapte ze eruit.

‘Eén druppel ervan,’ zei Paul. ‘Zo weinig… één druppel.’

‘Hoe kon je zoiets stoms doen?’ vroeg ze eisend..

‘Hij is jouw zoon,’ zei Chani.

Jessica keek haar dreigend aan.

[39] ‘Change’ kan op meerdere manieren vertaald worden: veranderen, omzetten of transformeren. Veranderen en transformeren hebben allebei een open einde: het water verandert of transformeert maar er wordt niet duidelijk waarin het verandert en of het elke keer hetzelfde is. Omzetten is iets definitiever: als je iets omzet in iets anders, is het resultaat elke keer hetzelfde. Jessica is de katalysator en zet het gif om (in een vloeistof die niet giftig meer is en voor een hoger bewustzijn zorgt).

Een zeldzame glimlach, vol warmte en begrip, vormde zich rond Pauls mond. 'Luister naar mijn geliefde,' zei hij. 'Luister[40] naar haar, Moeder. Ze weet het[41].'

'Wat anderen kunnen, moet hij ook doen[42],' zei Chani.

'Toen ik de druppel in mijn mond had, toen ik hem voelde en rook, toen ik wist wat hij met me deed, wist ik dat ik wat jullie hebben gedaan, ook kon,' zei hij.
'Je Bene Gesserit-toezichthouders spreken van de Kwisatz Haderach, maar ze zullen nooit in staat zijn te begrijpen op welke plaatsen ik allemaal ben geweest. In de paar minuten dat ik…' Hij hield op met praten en keek met een verwarde frons naar Chani. 'Chani? Hoe ben jij hier gekomen? Jij zou… Waarom ben je hier?'

Hij probeerde zichzelf op te richten op zijn ellebogen. Chani duwde hem zachtjes terug.

'Alsjeblieft, mijn Usul,' zei ze.

'Ik voel me zo zwak,' zei hij. Zijn blik gleed door de kamer. 'Hoe lang ben ik al hier?'

'Je hebt drie weken in coma gelegen, zo diep dat het leven je verlaten leek te hebben,' zei Jessica.

'Maar het was… Ik heb het net pas ingenomen en…'

'Net voor jou, drie weken vol angst voor mij,' zei Jessica.

---

[40] In deze zinnen vertaal ik zowel 'hear' en 'listen' met luisteren. Ik heb even gespeeld met de vertaling 'Hoor mijn geliefde aan', maar omdat ik mijn vertaling voor een modern publiek maakte, heb ik besloten dit niet te gebruiken omdat ik het ouderwets vond klinken.
[41] Het 'She knows' uit de brontekst maakt niet helemaal duidelijk wat Chani precies weet. Dit maakt dat de zin een soort mystieke lading heeft van een diepere kennis. In het Nederlands is 'weten' een overgankelijk werkwoord: het heeft een lijdend voorwerp nodig. Daarom is mijn vertaling concreter: 'Ze weet het' verwijst nu naar de volgende zin, waarin Chani duidelijk maakt wat ze dan weet.
[42] De zin uit de brontekst, 'A thing that others can do, he must do', heeft twee mogelijke interpretaties afhankelijk van waar je de nadruk legt. Als je de nadruk op 'he' legt, betekent het dat Paul alles wat andere mensen kunnen, ook wil kunnen, zoals een kind dat zijn ouders nadoet. Als je de nadruk legt op 'can' en 'must', betekent het dat hoewel andere mensen een keuze hebben of ze iets willen doen, Paul die keuze niet heeft: hij móét wel.

‘Het was maar één druppel, maar ik heb hem omgezet,’ zei Paul. ‘Ik heb het Levenswater omgezet.’ En voor Chani of Jessica hem tegen kon houden, doopte hij zijn hand in de kan die ze naast hem op de grond hadden gezet, bracht de druipende hand naar zijn mond en slikte de vloeistof die in zijn handpalm zat, door.

‘Paul!’ schreeuwde Jessica.

Hij greep haar hand, draaide zich met een grijns als die van een doodshoofd naar haar toe, en stuurde zijn bewustzijn als een golf over haar heen.

Het contact was niet zo teder, zo gedeeld, zo omvattend als het met Alia en met de oude Eerwaarde Moeder in de grot was geweest… maar het was toch contact: een delen van de zintuigen van het hele wezen. Ze schrok ervan, het verzwakte haar, en ze deinsde terug in zichzelf, bang voor hem.

Hardop zei hij: ‘Je hebt het over een plek waar jij niet naar binnen kan? De plek die de Eerwaarde Moeder niet kan zien, laat die aan mij zien.’

Ze schudde haar hoofd, doodsbang voor de gedachte alleen al.

‘Laat het aan mij zien!’ beval hij.

‘Nee!’

Maar ze kon niet aan hem ontkomen. Neergeslagen door zijn verschrikkelijke kracht sloot ze haar ogen en keek ze naar binnen in zichzelf – in de-richting-waar-het-duister-is.

Pauls geest[43] vloeide door en om haar heen en de duisternis in. Ze zag de plek vaag voordat haar geest zich afsloot van de gruwelijkheid. Zonder te weten waarom rilde haar hele wezen om wat ze had gezien – een plaats waar een wind waaide en vonken sputterden, waar

[43] Er zijn twee Engelse woorden die in het Nederlands vertaald worden met het woord ‘bewustzijn’: ‘awareness’ en ‘consciousness’. In de context van Dune slaat ‘awareness’ altijd op het in de toekomst kijken en het zien van dingen die ver weg gebeuren. Ik heb ‘bewustzijn’ consequent gebruikt als vertaling van ‘awareness’. Daarom wilde ik hier niet ‘consciousness’ ook met ‘bewustzijn’ vertalen, want het gaat hier eens niet over dit speciale soort bewustzijn, maar om Pauls geest als geheel. Daarom heb ik hier gekozen voor ‘Pauls geest’.

ringen van licht zich uitzetten en weer inkrompen, waar rijen van opzwellende witte vormen over en onder en rond de lichten vloeiden, gedreven door duisternis en een wind uit het niets.

Al snel opende ze haar ogen en zag ze Paul naar haar staren. Hij had haar hand nog steeds vast, maar het verschrikkelijke contact was weg. Ze stopte met trillen. Paul liet haar hand los. Het was alsof haar steun werd weggetrokken. Ze stond wankelend op en struikelde naar achter. Ze zou zijn gevallen als Chani haar niet meteen had ondersteund.

'Eerwaarde Moeder!' zei Chani. 'Wat is er aan de hand?'

'Moe,' fluisterde Jessica. 'Zo… moe.'

'Hier,' zei Chani. 'Kom hier maar zitten.' Ze hielp Jessica naar een kussen bij de muur.

Haar sterke jonge armen voelden zo fijn voor Jessica. Ze klampte zich vast aan Chani.

'Hij heeft werkelijk het Levenswater gezien?' vroeg Chani. Ze bevrijdde zich uit Jessica's grip.

'Hij heeft het gezien[44],' fluisterde Jessica. Haar geest golfde en bruiste[45] nog steeds van het contact. Het was alsof ze weer voet zette op het vasteland na weken op een woeste zee te hebben doorgebracht. Ze voelde de oude Eerwaarde Moeders in zich… en al de anderen, ontwaakt en vol vragen: *'Wat was dat? Wat is er gebeurd? Waar is die plek?'*

Door dit alles heen geweven zat het besef dat haar zoon de Kwisatz Haderach was, hij die op vele plaatsen tegelijk kon zijn. Hij was de verwezenlijking van de Bene Gesserit-droom. En dat feit gaf haar geen vrede.

'Wat is er gebeurd?' eiste Chani.

---

[44] Net als het werkwoord 'weten' eerder in de tekst is ook 'zien' een overgankelijk werkwoord, waardoor er hier een lijdend voorwerp nodig is. Ook hier is de Nederlandse zin dus iets concreter, maar dat maakt niet uit omdat in de alinea ervoor letterlijk wordt gezegd wat Paul dan heeft gezien: het Levenswater.

[45] Deze werkwoorden zou je normaal niet gebruiken voor zoiets als de menselijke geest, maar hetzelfde geldt voor 'roll' en 'surge' in de brontekst. Er wordt hier een vergelijking gemaakt met een woeste zee. Deze vergelijking wordt ook in de volgende zin nog doorgevoerd. Daarom vond ik het belangrijk om in mijn vertaling ook werkwoorden te gebruiken die met woest water te maken hadden, al klinkt het misschien wat onnatuurlijk.

Jessica schudde haar hoofd.

Paul zei: 'Wij hebben allen een oude kracht in ons die neemt en een oude kracht die geeft. Een man heeft weinig moeite de plek in zichzelf te vinden waar de nemende kracht zich bevindt, maar het is bijna onmogelijk voor hem om in de gevende kracht te zien zonder te veranderen in iets anders dan een mens[46]. Voor een vrouw werkt het op de tegengestelde manier.'

Jessica keek op en zag dat Chani haar aanstaarde terwijl ze naar Paul luisterde.

'Begrijp je me, Moeder?' vroeg Paul.

Ze kon niet anders dan knikken.

'Deze zaken zijn zo eeuwenoud in ons,' zei Paul, 'dat ze in elke aparte cel van ons lichaam ingebouwd zitten. We worden gevormd door deze krachten. Je kunt tegen jezelf zeggen, 'Ja, ik snap wel hoe dat ik elkaar zit.' Maar wanneer je naar binnen kijkt en de rauwe kracht van je eigen, onbeschermde leven confronteert, zie je dat je gevaar loopt. Je ziet dat dit je kan overweldigen. Het grootste gevaar voor de Gever is de kracht die neemt. Het grootste gevaar voor de Nemer is de kracht die geeft. Het is makkelijk om overweldigd te worden door zowel geven als nemen.'

'En jij, mijn zoon,' vroeg Jessica, 'ben jij iemand die geeft of iemand die neemt?'

'Ik bevind me bij de spil,' zei hij. 'Ik kan niet geven zonder te nemen en ik kan niet nemen zonder…' Hij hield op met praten en keek naar de muur rechts van hem.

Chani voelde een tochtstroom tegen haar wang. Toen ze zich omdraaide, zag ze de gordijnen dichtvallen.

'Het was Otheym,' zei Paul. 'Hij stond te luisteren.'

---

[46] Op het eerste gezicht lijkt het misschien alsof er met 'man' in de brontekst verwezen wordt naar het biologische geslacht, maar het gaat over menselijkheid: in dit deel van het boek kom je erachter dat Paul méér is dan een mens omdat hij beide krachten bezit. Dit is precies waar hij hier over vertelt: hij kan als enige zowel geven als nemen omdat hij de 'redderfiguur' uit de profetieën is.

Toen Chani die woorden hoorde, ervoer ze wat van het toekomstzicht dat Paul zo kwelde. Ze wist iets dat nog niet was gebeurd alsof het al had plaatsgevonden. Otheym zou vertellen over wat hij gezien en gehoord had. Anderen zouden het verhaal doorvertellen tot het als een vuur over het land woedde[47]. Paul-Muad'Dib is niet zoals andere mannen, zouden ze zeggen. Daar kan geen twijfel meer over bestaan. Hij is een man, maar hij heeft door het Levenswater gezien op de manier van een Eerwaarde Moeder. Hij is werkelijk de Lisan al-Gaib.

[47] Ik heb overwogen om de vertaling 'als een lopend vuurtje' te gebruiken omdat dat hier toepasselijk zou zijn geweest: het betreft immers een verhaal dat zich snel verspreidt. De verhalen die zich 'als een lopend vuurtje' verspreiden zijn echter meestal roddels, geen vervolmakingen van oude profetieën. Daardoor vond ik 'als een lopend vuurtje' te klein en te informeel klinken. Een groot, woest vuur dat alles opsloukt is een betere vergelijking in het geval van Paul.

Appendix III: M.K. Stuyter SJ's 1974 translation

Ze hebben een weg voor ons voorbereid in de woestijn, hield Jessica zich voor. *Maar hoe kan hij dat van de Missionaria Protectiva weten?* Ze vond het steeds moeilijker haar angst voor de overweldigende vreemdheid in Paul te onderdrukken.

Hij bekeek haar donkere schaduw en zag haar angst en al haar reacties met zijn nieuwe bewustzijn alsof ze door een verblindend licht werd beschenen. Hij begon medelijden met haar te krijgen.

'De dingen die hier kunnen gebeuren, ik kan er niet eens aan beginnen het je te vertellen,' zei hij. 'Ik kan er niets eens aan beginnen het me zelf te vertellen, terwijl ik ze toch gezien heb. Dit aanvoelen van de toekomst – het lijkt wel of ik er geen enkele beheersing over heb. Het gebeurt gewoon maar. De directe toekomst – stel, een jaar – daar kan ik iets van zien… een weg zo breed als onze Hoofdweg op Caladan. Sommige plaatsen kan ik niet zien… donkere plekken… alsof het achter een heuvel verdwijnt' (en weer dacht hij aan een fladderende zakdoek) '… en er zijn zijwegen…'

Hij zweeg toen de herinnering aan dat *zien* hem weer overspoelde. Geen helderziende droom, geen enkele ervaring in zijn leven had hem ooit voorbereid op de volkomenheid waarmee de sluiers waren weggerukt om de naakte tijd te openbaren.

En terwijl hij aan die ervaring terugdacht, herkende hij zijn eigen verschrikkelijke bestemming – de druk van zijn leven breidde zich naar buiten uit als een uitzettende gasbel… en de tijd week ervoor achteruit…

Jessica vond de schakelaar van de gloeibol en knipte hem aan.

Schemerig groen licht verdreef de schaduwen en verlichtte haar angst. Ze keek naar Pauls gezicht, zijn ogen – die naar binnen gerichte blik. En ze wist ineens waar ze zo'n blik al eerder had gezien: vastgelegd op foto's van rampen – op de gezichten van kinderen die

honger hadden geleden of een vreselijke verwonding hadden opgelopen. De ogen leken wel diepe gaten, de mond was een rechte streep en de wangen waren ingevallen.

Het is de blik van een verschrikkelijk bewustzijn, dacht ze, *van iemand die gedwongen is de wetenschap van zijn eigen sterfelijkheid te aanvaarden.*

Hij was inderdaad niet langer een kind.

De onderliggende betekenis van zijn woorden begon tot haar door te dringen en duwde alle andere gedachten opzij. Paul kon vooruitzien, een vluchtweg voor hen.

'Er is een manier om aan de Harkonnens te ontkomen,' zei ze.

'De Harkonnens!' spotte hij. 'Zet die mismaakte mensen nou maar uit je hoofd.' Hij staarde zijn moeder aan en bekeek de trekken van haar gezicht in het licht van de gloeibol. Die trekken verraadden haar.

Ze zei: 'Je moet wezens niet zomaar menselijk noemen zonder-'

'Wees er maar niet al te zeker van dat jij wel weet waar je de grens moet trekken,' zei hij. 'We dragen ons verleden met ons mee. En, moeder van me, er is iets dat je niet weet en wel moet weten – Wíj zijn Harkonnens.'

Haar geest deed iets angstaanjagends: hij klapte dicht alsof hij alle waarneming wilde uitsluiten. Maar Pauls stem ging gewoon door met die onverbiddelijke snelheid en sleepte haar met zich mee.

'Als je weer een spiegel vindt, bekijk dan je gezicht – bekijk het mijne. Als je je er niet blind voor houdt zijn de sporen duidelijk te zien. Kijk naar mijn handen, de stand van mijn botten. En als dat je allemaal niet mocht overtuigen, geloof me dan maar op mijn woord. Ik heb in de toekomst gewandeld, ik heb een verslag gelezen, ik heb een plaats gezien, ik heb alle gegevens. Wij zijn Harkonnens.'

'Een… gevluchte tak van de familie,' zei ze. 'Dat is het, niet? Een of andere Harkonnense achterneef die-'

‘Jij bent de dochter van de Baron zelf,’ zei hij, en keek naar de manier waarop ze haar handen tegen haar mond drukte. ‘De Baron heeft heel wat pleziertjes gehad in zijn jeugd en liet zich zelfs eenmaal verleiden. Maar dat was vanwege de genetische bedoelingen van de Bene Gesserit, door een van *jullie*.

De manier waarop hij *jullie* zei, trof haar als een klap in haar gezicht. Maar het bracht haar geest weer op gang en ze kon de woorden niet ontkennen. Zoveel dingen uit haar verleden vielen nu op hun plaats en kregen betekenis. De dochter die de Bene Gesserit wilde hebben – die was niet om de oude Atreides-Harkonnen vete te beëindigen, maar om een of andere genetisch factor in hun lijnen vast te leggen. *Wat*? Ze zocht wanhopig naar een antwoord.

Alsof hij in haar hoofd kon kijken, zei Paul: ‘Ze dachten dat ze er mij mee zouden bereiken. Maar ik ben niet wat ze verwachtten, en ik ben voor mijn tijd gekomen. En zíj weten het niet.’

Jessica drukte haar handen tegen haar mond.

Grote Moeder! Hij is de Kwisatz Haderach!

Ze voelde zich bloot en naakt voor hem en besefte dat hij haar bekeek met ogen waarvoor weinig te verbergen viel. En dát, wist ze, was de grondslag van haar angst.

‘Jij denkt dan ik de Kwisatz Haderach ben,’ zei hij. ‘Zet dat maar uit je hoofd. Ik ben iets dat ze niet hadden verwacht.’

Ik moet het doorgeven aan een van de scholen, dacht ze. Misschien kan de paringsindex uitsluitsel geven over wat er is gebeurd.

‘Ze zullen pas iets over me horen als het al te laat is,’ zei hij.

Ze probeerde hem af te leiden, liet haar handen zakken en zei: ‘Zullen we een plaats vinden tussen de Vrijmans?’

‘De Vrijmans hebben een gezegde dat ze toeschrijven aan Shai-hulud, Oude Vader Eeuwigheid,’ zei hij. ‘Zij zeggen: “Wees bereid te aanvaarden wat je tegenkomt.”’

En hij dacht: *Ja, moeder van me – tussen de Vrijmans. Jij zal de blauwe ogen krijgen en een eeltplek naast je mooie neus van de filterbuis naar je stilpak… en je zal mijn zuster baren: St. Alia van het Mes.*

‘Als je de Kwisatz Haderach niet bent,’ zei Jessica, ‘wat—’

‘Dat zou je met geen mogelijkheid kunnen weten,’ zei hij. ‘Je zal het niet geloven tot je het ziet.’

En hij dacht: *Ik ben een zaad.*

Plotseling zag hij hoe vruchtbaar de grond was waarin hij terecht was gekomen, en met dit besef werd hij weer vervuld van zijn verschrikkelijke bestemming, die naar binnen kroop vanuit de lege plek in zijn binnenste en die hem dreigde te verstikken met verdriet.

Hij had twee hoofdtakken gezien langs de weg die voor hem lag – in de ene ontmoette hij een kwaadaardige, oude Baron en zei: ‘Hallo, grootvader.’ De gedachte aan die weg en wat hem daarlangs te wachten stond, maakt hem misselijk.

Het andere pad had lange stukken van grijze schemer, op hevige gewelduitbarstingen na. Hij had daar een krijgersreligie gezien, een vuur dat zich langs de kosmos verspreidde met de groen en zwarte banier van de Atreides aan het hoofd van fanatieke legioenen, dronken van specielikeur. Gurney Halleck en een paar andere mannen van zijn vader – bedroevend weinig – allen herkenbaar aan het havikssymbool van de schrijn met de schedel van zijn vader.

‘Die weg kan ik niet gaan,’ mompelde hij. ‘Dat zouden die oude heksen van jullie scholen eigenlijk willen.’

‘Ik begrijp je niet, Paul,’ zei zijn moeder.

Hij bleef zwijgen en dacht als het zaadje dat hij was, dacht met het rasbewustzijn dat hij de eerste maal had ervaren als een verschrikkelijke bestemming. Hij merkte dat hij de Bene Gesserit of de Keizer of zelfs de Harkonnens niet langer kon haten. Ze waren allemaal verstrikt in de noodzaak van hun ras om zijn verstrooide erfgoed te vernieuwen, om hun bloedlijnen te kruisen, te vermengen en te verversen in een grote, nieuwe bundeling van genen. En het ras kende daar maar één zekere weg voor – de antieke manier, de beproefde en stellige manier die alles op zijn pad platwalste: de jihad.

Maar die weg kan ik toch niet kiezen, dacht hij.

Maar weer zag hij in zijn geest de schrijn met de schedel van zijn vader en het geweld met de groen en zwarte banier er midden tussenin.

Jessica schraapte haar keel omdat ze bezorgd was over zijn zwijgen. 'Dan… zullen de Vrijmans ons dus een schuilplaats geven?'

Hij keek op en staarde door de groenverlichte tent naar de uitgeteelde patriciërstrekken van haar gezicht. 'Ja,' zei hij. 'Dat is een van de paden.' Hij knikte. 'Ja. Ze zullen me… Muad'Dib noemen, "Hij die de weg wijst". Ja… zo zullen ze me noemen.'

En hij sloot zijn ogen en dacht: *Nu kan ik om je treuren, vader*. En hij voelde de tranen over zijn wangen rollen.

Boek Twee *Muad'Dib*

Toen mijn vader, de Padishah Keizer, bericht kreeg van de dood van Hertog Leto, en over de wijze waarop hij was gestorven, werd hij zo vreselijk woedend als wij hem nog nooit hadden gezien. Hij gaf de schuld aan mijn moeder en aan de hem opgedrongen afspraak om een Bene Gesserit op de troon te zetten. Hij gaf het Gilde de schuld en de kwaadaardige oude Baron.

Iedereen die hem maar onder ogen kwam kreeg de schuld, waarbij zelfs ik geen uitzondering vormde, want hij zij dat ik een heks was als alle anderen. En toen ik hem probeerde te troosten, door te zeggen dat het allemaal was geschied volgens een oude wet van zelfbehoud waaraan zelfs de alleroudste heersers gehoorzamen, snauwde hij me af en vroeg hij of ik soms dacht dat hij een zwakkeling was. Toen begreep ik dat hij niet door de dood van de Hertog zo hartstochtelijk was beroerd, maar door wat die dood voor de hele koninklijke familie betekende. Nu ik naar dat voorval terugkijk, denk ik dat mijn vader misschien ook enigszins helderziend was, want het staat vast dat zijn familielijn en die van Muad'Dib gemeenschappelijke voorouders hadden.

In het huis van mijn vader door Prinses Irulan

'Nu zal Harkonnen Harkonnen doden,' fluisterde Paul.

Vlak voor het invallen van de nacht was hij wakker geworden en hij zat nu rechtop in de afgesloten en donker gemaakte stiltent. Toen hij sprak hoorde hij zijn moeder vaag bewegen, waar ze tegen de andere wand van de tent lag te slapen.

Paul keek op de nabijheidsmeter op de grond en tuurde naar de wijzerplaten die in het duister verlicht werden door fosforbuizen.

'Het zal spoedig nacht zijn,' zei zijn moeder. 'Waarom haal je de verduisteringsgordijnen niet op?'

Toen besefte Paul dat haar ademhaling al enige tijd een ander ritme had, dat ze in het duister had liggen zwijgen tot ze er zeker van was dat hij wakker was.

'De verduisteringsgordijnen ophalen zou niet helpen,' zei hij. 'Er is een storm geweest. De tent is met zand bedekt. Ik zal ons dadelijk uitgraven.'

'Nog geen teken van Duncan?'

‘Niets.’

Paul wreef afwezig over de hertogelijke zegelring aan zijn duim en ineens begon hij te trillen van woede jegens de materie zelf van deze planeet, die meegeholpen had aan de moord op zijn vader.

‘Ik hoorde de storm beginnen,’ zei Jessica.

De niets verlangende leegheid van haar woorden hielp hem zijn kalmte enigszins te herwinnen. Zijn aandacht richtte zich weer op de storm, zoals hij die had zien beginnen door de doorzichtige wand van hun stiltent – koude richels van zand die dwars over het bekken woeien en toen was de hemel doorploegd met slurven en staarten. Hij had opgekeken naar een rotspiek en had die onder het geweld van de storm van vorm zien veranderen tot het een lage, donkergele wig was geworden. Zand dat in hun bekken werd geblazen had de lucht een donkere kerriekleur gegeven en daarna al het licht weggenomen toen de tent werd ondergestoven.

Den tentstokken hadden eenmaal gekraakt toen ze zich zetten onder de druk, en daarna – stilte die alleen verbroken werd door het vage, piepende geblaas van hun zandsnorkel die lucht van het oppervlak naar binnen pompte.

‘Probeer de ontvanger nog eens,’ zei Jessica.

‘Heeft geen zin,’ zei hij.

Hij zocht de waterbuis van zijn stilpak in de houder bij zijn hals, zoog een warme slok naar binnen en bedacht dat hij hier pas echt een Arrakisch leven ging leiden – leven van herwonnen vocht van zijn eigen adem en lichaam. Het was dood en smakeloos water, maar het verzachtte zijn keel.

Jessica hoorde Paul drinken en ze voelde haar eigen gladde stilpak tegen haar lichaam kleven, maar ze weigerde haar dorst te aanvaarden. Het aanvaarden daarvan vereiste dat ze zich volledig bewust maakte van de afschuwelijke noden van Arrakis, waar ze zelfs zuinig

moesten zijn met de allergeringste vochtsporen, waar ze zorgvuldig de paar druppels in de vangzakken van de tent moesten opsparen en elke ademtocht betreurden die aan de open hemel werd verspild.

Het was zoveel eenvoudiger geweest weer in de slaap weg te zinken.

Maar vandaag had ze gedroomd in haar slaap en de herinnering daaraan deed haar huiveren. In haar droom hield ze haar handen onder een zandstroom waarin een naam geschreven stond: Hertog Leto Atreides. De naam werd uitgewist door het zand en zij probeerde hem te herstellen, maar voor ze aan de laatste letter begon, had de eerste zich al weer met zand gevuld.

Het zand wilde maar niet stilliggen.

Haar droom ging over in gejammer: luider en luider. Dat belachelijke gejammer – met een deel van haar geest besefte ze dat het geluid haar eigen stem was als klein kind, nog maar weinig meer dan een baby. Een vrouw die ze zich niet goed kon herinneren ging weg.

Mijn onbekende moeder, dacht Jessica. *De Bene Gesserit die mij baarde en mij aan de zusters gaf omdat dat haar bevolen was. Was ze blij dat ze zich van een kind van een Harkonnen kon ontdoen?*

‘We moeten ze treffen in de specie,’ zei Paul.

Hoe kan hij op een ogenblik als dit aan aanvallen denken? vroeg ze zich af.

‘Een hele planeet vol met specie,’ zei ze. ‘Hoe kun je ze daar treffen?’

Ze hoorde hem bewegen, het geluid van hun rugzak die over de bodem van de tent werd getrokken.

‘Op Caladan ging het om zeeoverwicht en luchtoverwicht,’ zei hij. Hier gaat het om woestijnoverwicht. De Vrijmans zijn de sleutel.’

Zijn stem kwam uit de buurt van de sluiting van de tent. Haar geoefende Bene Gesserit hoorde de nog steeds niet verdwenen bitterheid jegens haar in zijn stem.

Zijn hele leven is hij geoefend in het haten van Harkonnens, dacht ze. *Nu komt hij er ineens achter dat hij zelf een Harkonnen is… vanwege mij. Wat kent hij mij toch slecht! Ik was de enige vrouw van mijn Hertog. Ik aanvaardde zijn leven en zijn waarden en negeerde daarvoor zelfs mijn Bene Gesserit opdracht.*

De gloeibol van de tent lichtte op onder Pauls hand en vulde de koepelvormige ruimte met een groene gloed. Paul zat gehurkt bij de opening, de kap van zijn stilpak gereed voor de open woestijn – de rand strak om zijn voorhoofd, het mondfilter op zijn plaats, de neuspluggen goed aangebracht. Alleen zijn donkere ogen waren zichtbaar: een smalle strook van zijn gezicht dat hij eenmaal naar haar toewendde en toen weer wegdraaide.

'Maak je pak klaar voor de open lucht,' zei hij en zijn stem vervormde achter het filter.

Jessica trok het filter voor haar mond en begon haar kap op te zetten terwijl ze toekeek hoe Paul de verzegeling van de tent verbrak.

Het zand maakte een schrapend geluid toen hij de tent openmaakte en er liep een ritseling straaltje zandkorrels naar binnen voor hij het zand tot staan kon brengen met een statische samenpakker. Doordat het apparaat de zandkorrels opnieuw samenpakte ontstond er een gat in de muur van zand. Hij gleed naar buiten en ze hoorde hem voortschuiven tot hij bij het oppervlak kwam.

Wat zullen we daar vinden? vroeg ze zich af. *Troepen van Harkonnens en de Sardaukar, dat zijn gevaren die we kunnen verwachten. Maar hoe zit het met de gevaren die we niet kennen?*

Ze dacht aan de samenpakker en aan de andere vreemde stukken gereedschap in het pak. Elk van deze gereedschappen kwam haar plotseling voor als een symbool voor geheimzinnige gevaren.

Toen voelde ze een hete luchtstroom van het oppervlaktezand op haar wangen waar die boven het filter aan de lucht waren blootgesteld.

‘Geef de rugzak eens door.’ Dat was Pauls stem, zacht en behoedzaam.

Ze haastte zich hem te gehoorzamen en hoorde de literflessen met water klotsen toen ze de rugzak over de vloer schoof. Ze tuurde omhoog en zag Pauls silhouet afgetekend tegen de sterren.

‘Hier,’ zei hij en hij stak zijn arm omlaag en trok de rugzak omhoog naar het oppervlak.

Nu zag ze alleen de cirkel van sterren. Het waren net glimmende wapenpunten die op haar gericht waren. Een meteorenzwerm doorkruiste haar stukje duisternis. De meteoren schenen haar een waarschuwing, zoals de strepen van een tijger, als oplichtende grafzerken die haar bloed verkilden. En ze bedacht met een huivering dat er een prijs op hun hoofd stond.

Chani liet zich naast de matras op haar knieën zakken en boog zich dicht over Pauls gezicht heen. Onmiddellijk voelde ze een verschil in de lucht die om zijn gezicht heen hing… maar het was alleen maar de specie, de alomtegenwoordige specie, waarvan de geur alles in het leven van de Vrijmans doordrong. Maar toch…

'Jullie zijn niet met de specie opgegroeid, zoals wij,' zei Chani. Heb je de mogelijkheid onderzocht dat zijn lichaam in opstand is gekomen tegen teveel specie in zijn dieet?'

'De allergiereacties zijn allemaal negatief,' zei Jessica.

Ze sloot haar ogen, niet alleen om dit tafereel buiten te sluiten, maar ook omdat ze plotseling merkte hoe moe ze was. *Hoe lang heb ik nou al niet geslapen*? vroeg ze zich af. *Veel te lang.*

'Als jij het Levenswater verandert,' zei Chani, 'doe je dat in jezelf door middel van een innerlijk bewustzijn. Heb je dat bewustzijn gebruikt om zijn bloed te testen?'

'Gewoon Vrijmans bloed,' zei Jessica. 'Volkomen aangepast aan het dieet en de manier van leven hier.'

Chani liet zich op haar hielen zakken en verdronk haar angst in gedachten terwijl ze Paul onderzoekend aankeek. Dat was een kunstje dat ze van de Eerwaarde Moeders had afgekeken. Tijd kon dienstbaar gemaakt worden aan de geest. Dan moest je je volle aandacht concentreren.

Na een tijdje zei Chani: 'Is er hier een maker?'

'Er zijn er verscheidene,' zei Jessica enigszins vermoeid. 'Dezer dagen zitten we nooit zonder. Elke overwinning vereist een zegening. Elke plechtigheid voor een stormaanval-'

'Maar Paul Muad'Dib heeft zich van dergelijke plechtigheden altijd afzijdig gehouden,' zei Chani.

Jessica knikte en herinnerde zich de tegenstrijdige gevoelens die haar zoon over het speciegif had en de helderziendheid die erdoor teweeg werd gebracht.

‘Hoe weet je dat?’ vroeg Jessica.

‘Dat wordt verteld.’

‘Er wordt veel te veel verteld,’ zei Jessica bitter.

‘Haal wat rauw water van de maker voor me,’ zei Chani.

Jessica verstijfde bij de bevelende toon van Chani’s stem, zag toen de gespannen concentratie van de jongere vrouw en zei: ‘Onmiddellijk.’ Ze verdween door de gordijnen om een waterman uit te sturen.

Chani zat naar Paul te staren. *Als hij dat geprobeerd heeft*, dacht ze. *En het is precies iets dat hij zou kunnen proberen…*

Jessica knielde naast Chani en hield haar een eenvoudige kampkan voor. De sterke geur van het gif drong scherp in Chani’s neusgaten. Ze doopte een vinger in de vloeistof en hield die vinger dicht onder Pauls neus.

De huid langs zijn neusbrug rimpelde een beetje. Langzaam sperde hij zijn neusvleugels open.

Jessica hijgde.

Chani hield de natte vinger tegen Pauls bovenlip.

Hij zoog een lange, snikkende teug adem naar binnen.

‘Wat is dit?’ vroeg Jessica.

‘Zwijg,’ zei Chani. ‘Je moet een klein beetje van het heilige water veranderen. Vlug!’

Zonder verdere vragen zette Jessica de kan aan haar mind en nam een kleine slok, omdat ze in Chani’s stem de toon van helder besef opmerkte.

Pauls ogen vlogen open. Hij staarde Chani aan.

‘Het is niet nodig dat zei het Water verandert,’ zei hij. Zijn stem klonk zwak, maar evenwichtig.

Jessica die een slok van de vloeistof op haar tong had, voelde hoe haar lichaam zich klaarmaakte en bijna automatisch het gif omzette. In de lichte vervoering die de plechtigheid altijd met zich meebracht, voelde ze Pauls levensgloed – een straling die zich aan haar zintuigen opdrong.

In dat ogenblik wist ze het.

‘Jij hebt het heilige water gedronken!’ flapte ze eruit.

‘Eén druppel maar,’ zei Paul. ‘Zo’n klein beetje… een druppel.’

‘Hoe kon je zoiets doms doen?’ vroeg ze.

‘Hij is jouw zoon,’ zei Chani.

Jessica keek haar kwaad aan.

Een zeldzame, warme en begrijpende lach deed Pauls lippen krullen. ‘Luister naar mijn lief,’ zei hij. ‘Luister naar haar, moeder. Zij weet het.’

‘Alles wat anderen kunnen, moet hij ook doen,’ zei Chani.

‘Toen ik de druppel in mijn mond had, toen ik hem voelde en rook, toen ik wist wat er met me gebeurde, toen wist ik dat ik kon doen wat jij ook hebt gedaan,’ zei hij. ‘Jullie Bene Gesserit Proctors spreken over de Kwisatz Haderach, maar ze kunnen er geen flauw vermoeden van hebben op hoeveel plaatsen ik ben geweest. In de paar minuten dat ik…’ Hij zweeg en keek Chani met een verbaasde frons aan. ‘Chani? Hoe kom jij hier? Jij moet toch… Waarom ben je hier?’

Hij probeerde zich omhoog te duwen op zijn ellebogen. Chani duwde hem zachtjes terug.

‘Alsjeblieft, Usul van me,’ zei ze.

‘Ik voel me zo zwak,’ zei hij. Zijn ogen dwaalden rond door de kamer. ‘Hoe lang lig ik al hier?’

‘Je ligt al drie weken in coma, zo diep dat de levensvonk geweken scheen,’ zei Jessica.

‘Maar het was… Ik heb het een paar seconden geleden ingenomen en…’

‘Een paar seconden voor jou, drie angstige weken voor mij,’ zei Jessica.

‘Het was maar één druppel, maar ik heb hem veranderd,’ zei Paul. ‘Ik heb het Levenswater verandert.’ En voor Chani en Jessica hem konden tegenhouden stak hij zijn hand in de kan die ze naast hem op de vloer hadden gezet, bracht de druipende hand naar zijn mond en slikte de vloeistof die hij in zijn handpalm had door.

‘Paul!’ gilde Jessica.

Hij greep haar hand, keek haar met een doodskopachtige grijns aan en liet zijn bewustzijn over haar heen spoelen.

De band was niet zo teder, niet zo allesomvattend als die met Alia en de Oude Eerwaarde Moeder in de grot was geweest… maar het was een band: een delen van de gevoelens van het hele wezen. Het schokte haar en het verzwakte haar en in haar geest deinsde ze angstig achteruit.

Hij zei hardop: ‘Jullie spreken van een plaats waar jullie niet kunnen binnengaan. Die plaats waar de Eerwaarde moeder niet kan kijken, laat die aan me zien.’

Ze schudde haar hoofd, doodsbang voor de gedachte alleen al.

‘Laat het me zien!’ beval hij.

‘Nee!’

Maar ze kon hem niet ontkomen. Murw door zijn geweldige kracht, sloot ze haar ogen en richtte haar aandacht naar binnen – de richting-die-duister-is.

Pauls bewustzijn vloeide door en om haar heen naar de duisternis. Voor haar geest zich afsloot voor de afschuwelijke plaats, ving ze er even een glimp van op. Zonder te weten waarom trilde haar hele wezen door wat ze had gezien – een gebied waar een wind woei en vonken flitsten, waar ringen van licht uitdijden en ineenkrompen, waar rijen opgezwollen witte gestalten boven en onder en rondom de lichten zweefden, voortgedreven door duisternis en een wind van nergens.

Na een tijdje deed ze haar ogen open en zag ze dat Paul naar haar zat te staren. Hij hield nog steeds haar hand vast, maar de verschrikkelijke binding was verbroken. Ze wist het beven tot bedaren te brengen. Paul liet haar hand los. Het was alsof haar een kruk werd ontnomen. Ze kwam wankelend overeind en ze zou gevallen zijn als Chani niet was opgesprongen om haar te ondersteunen.

'Eerwaarde Moeder,' zei Chani. 'Wat is er?'

'Moe,' zei Jessica. 'Zo… moe.'

'Hier,' zei Chani. 'Ga hier maar zitten.' Ze hielp Jessica naar een kussen tegen de wand.

De sterke jonge armen voelde prettig aan. Jessica klampte zich aan Chani vast.

'Heeft hij waarlijk het Levenswater gezien?' vroeg Chani. Ze maakte zich los uit Jessica's greep.

'Hij heeft het gezien,' fluisterde Jessica. Haar geest tolde en golfde nog steeds door het contact. Het was alsof ze aan land was gestapt na weken op een woelige zee te zijn geweest. Ze voelde de oude Eerwaarde Moeder in zich… en alle anderen, wakker en vragend: '*Wat was dat? Wat is er gebeurd? Waar was die plaats?*'

Door dat alles heen liep het besef dat haar zoon de Kwisatz Haderach was, hij die op vele plaatsen tegelijk kan zijn. Hij was het feit uit de Bene Gesserit droom. En dat feit schonk haar geen vrede.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg Chani.

Jessica schudde haar hoofd.

Paul zei: ‘In elk van ons bevindt zich een oerkracht die neemt en een oerkracht die geeft. Een man heeft weinig moeite om die plaats in zich zelf te zien waar de nemende kracht woont, maar het is voor hem bijna onmogelijk in de gevende kracht te kijken, zonder in iets anders dan een man te veranderen. Voor een vrouw is die situatie precies andersom.’

Jessica keek op en zag dat Chani naar haar zat te staren terwijl ze naar Paul luisterde.

‘Begrijp je me, moeder?’ vroeg Paul.

Ze kon alleen maar knikken.

‘Deze dingen in ons zijn zo oud,’ zei Paul, ‘dat ze zijn vastgelegd in elke aparte cel van ons lichaam. Door dergelijke krachten worden we gevormd. Jij kan tegen jezelf zeggen: “Ja, ik kan begrijpen hoe zo iets kan bestaan.” Maar als je naar binnen kijkt en onbeschermd tegenover je eigen rauwe levenskracht staat, zie je welk gevaar je loopt. Je ziet dat dit je zou kunnen overweldigen. Voor de Gever schuilt het grootste gevaar in de kracht die neemt. Voor de Nemer schuilt het grootste gevaar in de kracht die geeft. Men wordt net zo makkelijk overweldigd door het geven als door het nemen.’

‘En jij, mijn zoon,’ zei Jessica, ‘ben jij er een die geeft, of een die neemt?’

‘Ik bevind me in het draaipunt,’ zei hij. ‘Ik kan niet geven zonder te nemen en ik kan niet nemen zonder te…’ Hij zweeg en keek naar de muur aan zijn rechterhand.

Chani voelde een luchtstroom tegen haar wang, draaide zich om en zag de gordijnen dichtvallen.

‘Het was Otheym,’ zei Paul. ‘Hij stond te luisteren.’

Chani aanvaardde de woorden en werd beroerd door een deel van de helderziendheid die Paul dwarszat, en ze kende iets-dat-nog-moest-gebeuren alsof het al had plaatsgevonden. Otheym zou spreken over wat hij had gezien en gehoord. Anderen zouden het verhaal verder

vertellen tot het als een lopend vuur door het land ging. Paul Muad'Dib is anders dan andere mensen, zouden ze zeggen. Daarover kan geen twijfel meer bestaan. Hij is een man, maar toch ziet hij door het Levenswater op de manier van een Eerwaarde Moeder. Hij is waarlijk de Lisan al-Gaib.